

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Інна САВИЦЬКА

«__» _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри педагогіки (в.о.)

_____ Лідія ЧЕРЕДНИК

«__» _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н., доц. **Олег ЄРЕСЬКО**

Керівник магістерської роботи _____ к.п.н., доц. **Карина САФ'ЯН**

Виконав: _____ здобувачка освіти **Вікторія КОВАЛЬЧУК**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н. _____ Р.В. Сопівник

«__» _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студентці **Вікторії Ковальчук**

1. Тема магістерської роботи: «Формування національних цінностей студентів університетів наук про життя». Затверджена наказом ректора НУБіП України від 25.11.2024 р. за № 2095 С.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 20.10.2025 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література відповідно до теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Схарактеризувати формування національних цінностей студентів як педагогічну проблему сучасності.
2. Визначити особливості формування національних цінностей студентів в університетах наук про життя.
3. Розкрити зміст і структуру поняття «національні цінності», рівні сформованості досліджуваного поняття.
4. Визначити педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.
5. З'ясувати зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.
6. Провести емпіричне дослідження порушеної проблеми.
7. Сформулювати методичні рекомендації щодо формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Дата видачі завдання: 20.10.2024 р.

Керівник магістерської роботи _____ К. Саф'ян

Завдання прийняв до виконання _____ В. Ковальчук

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «Формування національних цінностей студентів університетів наук про життя».

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (55 одиниць, у тому числі іноземною мовою) та додатків (4). Загальний обсяг дорівнює 78 сторінок, містить 8 таблиць, 7 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *національні цінності, студенти, університети наук про життя, формування національних цінностей.*

Магістерська робота на тему «Формування національних цінностей студентів університетів наук про життя» присвячена аналізу теоретичних засад, сучасного стану та особливостей педагогічного впливу на процес формування національних цінностей у студентської молоді, що навчається у закладах вищої освіти природничого спрямування.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити процес формування національних цінностей студентів університетів наук про життя, а також розробити методичні рекомендації щодо його удосконалення.

У першому розділі проаналізовано формування національних цінностей як педагогічну проблему сучасності, висвітлено наукові підходи до її вивчення та уточнено зміст і структуру поняття «національні цінності».

Другий розділ присвячено розгляду педагогічних умов, що сприяють формуванню національних цінностей у студентів університетів наук про життя, а також визначенню ефективних форм, методів і засобів реалізації цього процесу в освітньому середовищі.

У третьому розділі подано результати емпіричного дослідження рівня сформованості національних цінностей за когнітивним, соціально-екологічним і діяльнісним компонентами. На основі отриманих даних

розроблено методичні рекомендації для викладачів, кураторів академічних груп та організаторів виховної роботи.

Апробація результатів дослідження:

1. Чередник Л., Ковальчук В. Проблема формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти у науковому дискурсі. *Всеукраїнські педагогічні читання «Особистість і соціум» (до 100-річчя з дня народження професора Євгена Петухова)*. Херсонський державний університет, 23-24 жовтня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ	
1.1. Формування національних цінностей студентів як педагогічна проблема сучасності.....	10
1.2. Сучасний стан проблеми формування національних цінностей студентів	
1.3. Зміст і структура поняття «національні цінності».....	22
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ	
2.1. Педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.....	31
2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.....	37
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ	
3.1. Організація дослідження.....	45
3.2. Методичні рекомендації щодо формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.....	58
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Проблема формування національних цінностей студентської молоді є однією з ключових у сучасній педагогічній науці та практиці, оскільки саме ціннісно орієнтована освіта забезпечує розвиток гармонійної, соціально відповідальної, духовно зрілої особистості, здатної до самореалізації та служіння суспільству. В умовах євроінтеграційних процесів, динамічних соціокультурних змін та викликів, пов'язаних із війною й відновленням української державності, питання національної самоідентифікації молоді набуває особливого значення.

Формування національних цінностей у студентів університетів наук про життя має стратегічний характер, адже саме ця категорія майбутніх фахівців забезпечує сталий розвиток аграрного, екологічного, природоохоронного, енергетичного секторів - сфер, безпосередньо пов'язаних із продовольчою, енергетичною та екологічною безпекою держави. Їхня професійна діяльність потребує не лише високого рівня знань і компетентностей, а й сформованої системи моральних, громадянських і національних цінностей, що визначають їх поведінку, ставлення до праці, природи та суспільства.

У наукових дослідженнях проблема цінностей та їх формування у молоді розглядається у філософському (В. Андрущенко, І. Бех, М. Боришевський), культурологічному (М. Попович, І. Зязюн, Л. Масол), психологічному (С. Рубінштейн, Л. Виготський), педагогічному (В. Кремень, О. Сухомлинська, Н. Ничкало) вимірах. Зокрема, І. Бех обґрунтовує аксіологічну спрямованість виховання як чинник становлення духовності особистості; В. Кремень наголошує на гуманістичній місії освіти у формуванні громадянської та національної самосвідомості; Л. Масол розкриває культуротворчий потенціал мистецької освіти як засобу виховання національних цінностей.

Питання формування національної свідомості та ідентичності студентської молоді досліджують сучасні науковці: Л. Лук'янова, О. Овчарук,

Н. Побірченко, І. Степаненко, які підкреслюють важливість інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, використання інноваційних освітніх технологій, активних форм і методів роботи (проектна діяльність, волонтерство, освітні квести, культурні обміни тощо).

У контексті університетів наук про життя актуальність дослідження посилюється необхідністю формування у студентів ціннісного ставлення до природи, землі, праці, родини, громади, держави, що відображає глибинні складові української національної ідентичності. Під впливом глобалізаційних процесів та інтернаціоналізації освіти виникає ризик нівелювання національних пріоритетів, тому завдання сучасної педагогіки полягає у поєднанні відкритості до світу з плеканням національної самобутності.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена:

- потребою суспільства у вихованні патріотично налаштованих, ціннісно зорієнтованих фахівців для аграрного та екологічного секторів;
- необхідністю оновлення педагогічних підходів до формування національних цінностей у закладах вищої освіти;
- інтенсифікацією процесів глобалізації, що вимагає узгодження національних та універсальних гуманістичних орієнтирів;
- потребою науково-методичного обґрунтування педагогічних умов, форм і засобів формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами полягає у тому, що дослідження виконано в руслі сучасних концепцій національного виховання, освіти для сталого розвитку та гуманізації вищої освіти.

Мета магістерської роботи - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань:**

8. Схарактеризувати формування національних цінностей студентів як педагогічну проблему сучасності.
9. Визначити особливості формування національних цінностей студентів в університетах наук про життя.
10. Розкрити зміст і структуру поняття «національні цінності», рівні сформованості досліджуваного поняття.
11. Визначити педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.
12. З'ясувати зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.
13. Провести емпіричне дослідження порушеної проблеми.
14. Сформуувати методичні рекомендації щодо формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій студентів у системі вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових джерел; системно-структурний аналіз понять і категорій; моделювання педагогічного процесу формування національних цінностей; емпіричні: анкетування, бесіди, інтерв'ювання студентів і викладачів; спостереження за освітньою діяльністю; педагогічний експеримент (констатувальний етап); методи кількісної та якісної обробки результатів: статистичний аналіз, порівняльна оцінка рівнів сформованості цінностей; узагальнення результатів дослідження у вигляді висновків і рекомендацій.

Наукова новизна дослідження

Уперше: теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя; розроблено

структурно-функціональну модель цього процесу, що поєднує професійно-орієнтовану підготовку, виховну діяльність та неформальну освіту.

Удосконалено: уявлення про роль університетів наук про життя як середовища національно-ціннісного розвитку студентів; класифікацію педагогічних засобів формування національних цінностей у закладах вищої освіти.

Набуло подальшого розвитку: визначення критеріїв і показників сформованості національних цінностей; аксіологічний підхід до професійної підготовки студентів аграрного профілю.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі університетів наук про життя для вдосконалення змісту гуманітарних дисциплін, розроблення програм патріотичного та громадянського виховання; у діяльності кураторів академічних груп, студентських рад, організаторів волонтерських і культурних ініціатив; при підготовці методичних рекомендацій і програм формування національних цінностей студентів у закладах вищої освіти; у подальших наукових дослідженнях із проблеми аксіологічного виховання та розвитку національної ідентичності молоді.

Структура роботи. Робота має вступ, три розділи з висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

1.1. Формування національних цінностей студентів як педагогічна проблема сучасності

Формування національних цінностей студентів є однією з ключових педагогічних проблем сучасної системи вищої освіти, оскільки від рівня усвідомлення молоддю своєї культурної, історичної та духовної приналежності залежить не лише якість професійної підготовки, а й соціальна стабільність і перспективи розвитку держави [20]. У сучасному світі, де глобалізаційні процеси стирають культурні межі, питання збереження національної ідентичності та виховання патріотизму набуває особливого значення. Україна, як держава з глибокими історичними традиціями та потужним культурним надбанням, потребує формування нового покоління фахівців, здатних поєднати професійну компетентність із ціннісними орієнтирами, що базуються на національних ідеалах [12].

Останнім часом вийшла ціла низка дисертацій, об'єктом дослідження у яких стала національна свідомість, самосвідомість, ідентичність та виховання молодого покоління: «Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді» (В. Борисов); «Виховання соціальної спрямованості молоді у освітньому середовищі» (Т. Лонгвиновська); «Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів» (А. Фрідріх); «Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею» (С. Мотика); «Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності» (О. Колодій); «Патріотичне виховання студентів в освітньовиховному середовищі педагогічного університету» (О. Жаровська); «Організація позааудиторної роботи у вищій

школі як умова підвищення ефективності навчально-виховного процесу» (І. Ляшенко) та ін.

Національні цінності визначаються М. Боришевським як система духовних, культурних, моральних, соціальних і громадянських орієнтирів, що відображають специфіку світогляду нації, її ментальність, ставлення до праці, природи, держави, культури [7]. У наукових працях М. Боришевського, В. Кременя, І. Беха, Г. Васяновича, О. Вишневського зазначається, що національні цінності є стрижнем духовного життя суспільства, який забезпечує єдність поколінь, наступність культурних традицій і розвиток громадянської відповідальності. Через систему освіти ці цінності передаються молодому поколінню, перетворюючись на особистісні переконання та поведінкові орієнтири [7].

В умовах гібридної війни з Росією Україна потребує розробки власної стратегії формування національної ідентичності, яка має реалізовуватися через систему вищої освіти та виховання молодого покоління. У цьому контексті важливо підкреслити пріоритетну роль освіти як ключового чинника розвитку національної ідентичності, що слугує фундаментом національного розвитку та безпеки. Як зазначає О. Колодій, саме освітяни становлять найбільш численну групу, яка впроваджує державну політику у сфері ідентичності [19, с. 122].

Сучасний університет є не лише місцем отримання знань, а й важливим соціокультурним простором, де формується світогляд майбутнього фахівця. Студентський вік, як визначає В. Андрущенко, є сензитивним періодом для становлення ціннісної системи особистості, оскільки саме у цей час відбувається активний пошук життєвих смислів, самовизначення, критичне переосмислення набутих у родині та школі норм [2]. Поряд з цим формування національних цінностей у закладах вищої освіти передбачає цілеспрямований педагогічний вплив, заснований на інтеграції навчальної, виховної, наукової та культурно-просвітницької діяльності.

Дослідниця Т. Ткач підкреслює, що ключовий вплив на формування національної ідентичності студента чинить освітнє середовище, в якому він перебуває протягом усього періоду навчання. Саме цей час є інтенсивним етапом становлення національної свідомості [48, с. 106].

С. Сидоренко зазначає, що важливу роль у формуванні національної позиції студентів відіграє орієнтація закладів вищої освіти на відкритість і динамічність. Під цими поняттями він розуміє активну взаємодію з громадськими та соціальними організаціями, створення умов для вільного спілкування між студентами та викладачами, а також наявність додаткових освітніх можливостей, які сприяють розвитку позитивної національної ідентичності [42, с. 27].

У контексті освітнього процесу університетів наук про життя формування національних цінностей набуває особливої значущості. Студенти цих закладів навчаються професіям, що безпосередньо пов'язані з природними ресурсами, аграрною культурою, екологічною безпекою, відродженням сільських територій [21]. Саме тому усвідомлення власної національної приналежності, шанобливе ставлення до землі як до духовної та матеріальної основи існування народу, знання історії і традицій українського хліборобства, фольклору та етнокультури стають складовими їхньої професійної компетентності. Як підкреслює В. Андрущенко, національне виховання має бути невід'ємною частиною професійної освіти, бо воно забезпечує розвиток моральної зрілості, відповідальності та громадянської активності майбутнього спеціаліста [2].

Водночас формування національних цінностей стикається із низкою суперечностей. По-перше, спостерігається розрив між декларованими освітніми цілями і реальними виховними практиками: національно-патріотичне виховання часто залишається формальністю, а не системним процесом. По-друге, у масовій культурі поширюються комерціалізовані, космополітичні або псевдопатріотичні цінності, які впливають на свідомість молоді. По-третє, студенти перебувають у багатокультурному та

інформаційно відкритому середовищі, де домінують глобальні тренди, що іноді суперечать традиційним національним орієнтирам. Ці фактори створюють педагогічну проблему, яку необхідно вирішувати через оновлення змісту освіти, впровадження інтеграційних курсів, використання технологій неформального та громадянського навчання.

Педагогічний процес формування національних цінностей передбачає не лише передачу знань про історію, культуру, мову, традиції, а й створення умов для особистісного прийняття цих цінностей. Як зазначає І. Бех, справжня виховна дія можлива лише тоді, коли внутрішній світ особистості резонує з виховним впливом, а цінності стають особистими переконаннями [6]. Тому важливою умовою є гуманізація освітнього середовища, суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента, залучення студентів до проектної, волонтерської, культурно-громадської діяльності, спрямованої на розвиток патріотизму, відповідальності, громадянської позиції.

Особливу роль у формуванні національних цінностей відіграє мова як носій національної пам'яті й ідентичності. Збереження і популяризація української мови у навчальному середовищі сприяє формуванню культурного самоповаги, комунікативної єдності, розуміння власної причетності до національної спільноти. Не менш значущим є вивчення національного мистецтва, літератури, народних традицій, фольклору, які є джерелом духовного розвитку і морального виховання.

Ключові аспекти проблеми - підходи, чинники, педагогічні умови та очікувані результати – виокремлені на основі аналізу наукових досліджень, представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Педагогічні аспекти формування національних цінностей у студентів

Компонент	Зміст / характеристика	Провідні автори, джерела
Теоретичне підґрунтя	Національні цінності — це інтегрована система духовно-моральних орієнтирів, що визначають ставлення особистості до своєї держави, культури, мови, історії.	В. Андрущенко, І.Бех, О.Вишневський, М.Боришевський

Компонент	Зміст / характеристика	Провідні автори, джерела
Педагогічна сутність	Формування національних цінностей розглядається як цілеспрямований освітньо-виховний процес, що поєднує інтелектуальний, емоційно-моральний та поведінковий рівні.	Л. Масол, Н.Гаврилюк, О. Сухомлинська
Основні чинники	Освітнє середовище, приклад викладача, національно орієнтований зміст освіти, студентське самоврядування, волонтерська діяльність, соціальні медіа.	Т. Ткач, С. Сидоренко, Л. Лук'янова
Педагогічні умови	- Інтеграція національно-патріотичного виховання у всі напрями освітньої діяльності; - Використання активних форм і технологій навчання;- Підтримка студентських ініціатив та культурних проєктів.	О. Колодій, І. Єрмаков
Очікувані результати	- Сформоване почуття національної гідності та відповідальності;- Усвідомлення власної культурної ідентичності;- Готовність до активної громадянської участі; - Прагнення зберігати і примножувати культурну спадщину.	Узагальнено автором на основі аналізу літератури

Формування національних цінностей у студентської молоді є важливим напрямом сучасної освітньої та виховної діяльності. У науковій літературі ця проблема розглядається з різних позицій, що зумовило появу кількох підходів до її вивчення. Кожен із них акцентує увагу на певних аспектах виховання та розвитку особистості в контексті національної ідентичності (таблиця 2).

Таблиця 2

Науково-педагогічні підходи до формування національних цінностей студентів

Підхід	Ключова ідея	Зміст та акценти	Очікувані результати формування національних цінностей	Представники / наукові джерела
Аксіологічний	Національні цінності розглядаються як ядро духовно-	Орієнтація на виховання ціннісного ставлення до	Усвідомлення цінності держави, народу,	І. Бех, О.Сухомлинська, В. Кремень

Підхід	Ключова ідея	Зміст та акценти	Очікувані результати формування національних цінностей	Представники / наукові джерела
	морального світу особистості.	Батьківщини, культури, мови, традицій; формування світоглядних орієнтирів.	культури; розвиток моральної зрілості та відповідальності.	
Культурологічний	Національна ідентичність формується через залучення до культурної спадщини та соціокультурного досвіду народу.	Освіта розглядається як засіб передавання культурного коду нації; акцент на традиціях, мистецтві, мові, символах.	Розвиток національної самосвідомості, шанобливого ставлення до культури та історії.	Л. Масол, О.Вишневський, Н. Гаврилюк
Компетентнісний	Формування національних цінностей є складником громадянської та соціальної компетентності.	Інтеграція патріотичного, громадянського та культурного виховання у навчальні програми; формування практичних умінь соціальної участі.	Активна громадянська позиція, відповідальність, здатність діяти в інтересах суспільства.	В.Андрущенко, О. Савченко
Особистісно орієнтований	У центрі виховання — особистість студента, його внутрішній світ і самовизначення.	Підтримка самопізнання, самоідентифікації, розвитку почуття власної гідності та національної приналежності.	Сформована національна самосвідомість, готовність до самореалізації в контексті національних ідеалів.	І. Зязюн, Г.Васянович, Л.Лук'янова
Діяльнісний (практико-орієнтований)	Цінності формуються у процесі активної суспільної, волонтерської, культурної діяльності.	Підтримка студентських ініціатив, проектної, патріотичної та громадської активності.	Реальне втілення національних цінностей у поведінці, громадянській активності, професійній діяльності.	С. Сидоренко, Т. Ткач, О.Колодій

Таким чином, формування національних цінностей студентів є складним і багатовимірним процесом, що охоплює когнітивний, емоційно-мотиваційний і поведінковий рівні особистості. Воно потребує цілісної педагогічної системи, орієнтованої на поєднання навчальних і виховних впливів, активну участь студентів у культурному житті університету, формування почуття належності до українського народу та відповідальності за його майбутнє.

Проблема національних цінностей у сучасній педагогіці набуває нових змістових акцентів: мова йде не лише про патріотизм як любов до Батьківщини, а про усвідомлення власної гідності, духовної єдності з народом, готовності діяти в інтересах держави, зберігати її культуру і природу. Тому завданням сучасної вищої школи є виховання національно свідомого фахівця - компетентного, морально зрілого, культурно орієнтованого, здатного бути носієм і транслятором українських цінностей у глобальному світі.

Таким чином, ми дійшли висновку, що формування національної ідентичності здобувачів освіти є однією з ключових педагогічних проблем сучасності, особливо в умовах гібридної війни та глобалізаційних викликів, оскільки вона визначає національну самосвідомість та стійкість держави.

Освітнє середовище в університетах наук про життя виступає основним чинником розвитку національної ідентичності студентів, оскільки саме воно забезпечує тривалу та системну взаємодію особистості з педагогічними, культурними та соціальними цінностями.

Педагогічна діяльність викладачів, спрямована на інтеграцію національно-культурних цінностей в освітній процес, сприяє формуванню позитивної національної ідентичності та вихованню відповідальної громадянської позиції студентів.

Отже, проаналізувавши наукові дослідження з даної проблеми, можна виділити основний принцип формування національної ідентичності у здобувачів вищої освіти: *розвиток особистості студента полягає у вихованні патріота своєї держави, готового активно сприяти її становленню як суверенної, демократичної, правової та соціальної країни; здатного*

проявляти національну гідність, усвідомлювати свої права та обов'язки й цивілізовано їх захищати; підтримувати громадянський мир і злагоду в суспільстві; діяти компетентно, бути конкурентоспроможним і успішно реалізовувати себе в соціумі як громадянин, член родини, професіонал і носій національної культури.

1.2. Сучасний стан проблеми формування національних цінностей студентів

Проблема формування національних цінностей у студентської молоді сьогодні набуває особливої ваги, адже саме від рівня сформованості патріотичної свідомості, громадянської відповідальності та національної гідності майбутніх фахівців залежить подальший розвиток українського суспільства. В умовах воєнної агресії проти України, загроз державності та культурній ідентичності питання виховання національних цінностей у закладах вищої освіти набуває не лише педагогічного, а й державотворчого значення [5; 6; 19].

Університети наук про життя (зокрема, НУБіП України, Полтавський державний аграрний університет, Львівський національний університет природокористування тощо) відіграють у цьому процесі особливу роль. Вони формують не лише професіоналів у сфері аграрного, екологічного, природничого й гуманітарного знання, а й носіїв цінностей, зорієнтованих на сталий розвиток, екологічну свідомість, любов до землі, природи, рідного краю. Як зазначають Т.Житомирська, В.Костинюк, О.Хміль, П.Андрусик, (2023), саме природничо-аграрна освіта є важливим середовищем для інтеграції національних, морально-етичних та екологічних цінностей у професійну підготовку здобувачів [16].

Однією з особливостей університетів наук про життя є поєднання освітньої, наукової та практичної діяльності, що створює широкі можливості для формування світоглядної позиції студента. Під час навчання у таких

зкладах формуються не лише професійні компетентності, а й духовно-моральні орієнтири - патріотизм, працьовитість, відповідальність, екологічна культура, шанобливе ставлення до традицій українського народу. За спостереженнями О. Стьопіної, у студентів університетів аграрного профілю домінують цінності соціальної справедливості, любові до природи, родини, землі, що тісно корелює з національною ідентичністю [44].

Важливим чинником є також ціннісно-орієнтоване освітнє середовище, яке інтегрує навчальну, наукову, виховну та громадську активність студентів. Формування національних цінностей тут здійснюється через:

- інтеграцію змісту навчальних дисциплін із національно-культурним компонентом (історія аграрної освіти, культурна спадщина України, етика професійної діяльності тощо);
- діяльність студентських наукових гуртків, громадських об'єднань і волонтерських рухів;
- проведення культурно-просвітницьких заходів, присвячених українським традиціям, історичним подіям, видатним діячам науки і культури.

Як підкреслює Т. Ткач (2020), середовище університету є ключовим простором становлення ціннісних орієнтацій особистості, адже саме в ньому відбувається не лише засвоєння знань, а й соціалізація, формування громадянської позиції, усвідомлення власної ролі у суспільстві. Для університетів наук про життя це має ще й екологічний вимір - поєднання національних і природоохоронних цінностей, відчуття гармонії між людиною і природою, що історично притаманне українській культурі [48].

У системі педагогічних умов формування національних цінностей у студентів університетів наук про життя важливими є:

1. Аксіологічна спрямованість освітнього процесу – орієнтація на формування ціннісних смислів навчання та виховання.
2. Міждисциплінарна інтеграція гуманітарних і природничих знань, що дозволяє формувати цілісне бачення світу та місця людини в ньому.

3. Партнерська взаємодія викладачів і студентів у навчальному процесі, заснована на повазі, довірі, спільній участі у громадських і наукових ініціативах.
4. Залучення студентів до волонтерської та соціально значущої діяльності, що сприяє усвідомленню відповідальності за майбутнє країни.

Як зазначає О. Локшина (2021), формування національних цінностей є процесом, який неможливо реалізувати лише засобами навчання - він потребує системного педагогічного супроводу, виховної діяльності та створення ціннісно насиченого освітнього простору [25].

Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП) є одним із провідних закладів вищої освіти, який не лише забезпечує високий рівень професійної підготовки фахівців аграрного, природничого та екологічного профілю, а й послідовно реалізує комплексну систему національно-патріотичного виховання студентської молоді. Університет виступає активним учасником процесу формування нової генерації громадян України, які усвідомлюють власну національну ідентичність, шанують культурну спадщину й активно долучаються до розбудови держави.

Формування національної свідомості у НУБіП України ґрунтується на положеннях Закону України «Про освіту» (2017) [38], Стратегії розвитку університету до 2030 року [<https://nubip.edu.ua/stratehiya-rozvytku>], а також власної Програми виховної роботи та студентського самоврядування. Головна мета цієї діяльності - виховання студента як патріота, громадянина, професіонала, здатного реалізовувати цінності демократії, відповідальності, гуманізму та сталого розвитку.

В основі освітньо-виховної політики університету лежить принцип інтеграції національних, екологічних та професійних цінностей.

Університет реалізує багаторівневу систему формування національної свідомості, що охоплює навчальну, виховну, наукову й волонтерську діяльність. До ефективних практик належать:

1. Інтеграція національно-патріотичного змісту у навчальний процес. У навчальних планах передбачені дисципліни «Історія української державності», «Аксіологія державотворення», «Філософія», «Культурологія», «Етика та естетика», які сприяють осмисленню студентами історичного шляху народу, його духовних цінностей, символів, традицій.
2. Патріотичні проекти та ініціативи студентів. У НУБіП активно діють волонтерські загони, громадські об'єднання («Студентська республіка», «Молодь - майбутнє нації»), які організовують заходи до Дня Соборності України, Дня Гідності та Свободи, Дня захисників і захисниць України. Студенти беруть участь у благодійних акціях, допомагають військовим, переселенцям, проводять інформаційні кампанії з підтримки національної єдності.
3. Музейна та культурно-просвітницька діяльність. При університеті функціонує Музей історії НУБіП України, який є осередком національної пам'яті. Тут організовуються тематичні виставки, зустрічі з ветеранами, науковцями, культурними діячами. Значну увагу приділено вшануванню Героїв Небесної Сотні, полеглих випускників і співробітників університету, які боронили Україну.
4. Студентське самоврядування як чинник громадянського становлення. Система самоврядування у НУБіП - це реальна школа демократії, де студенти навчаються відповідальності, командній роботі, навичкам управління. Через роботу у студентських радах, наукових товариствах і комітетах формується активна громадянська позиція та розуміння власної ролі в розвитку держави.
5. Волонтерська діяльність і служіння суспільству. В умовах повномасштабної війни НУБіП став центром підтримки Збройних Сил України, активно розвиваючи волонтерський рух. Студенти та викладачі збирають гуманітарну допомогу, організовують

благодійні ярмарки, проводять патріотичні марафони, що сприяють формуванню свідомості служіння Україні.

В університеті впроваджуються сучасні EdTech-рішення для розвитку національної самосвідомості: онлайн-курси з історії культури України, інтерактивні лекції, тренінги з медіаграмотності, що допомагають студентам критично сприймати інформацію та протидіяти пропаганді. Важливим елементом є змішане навчання, яке дозволяє об'єднати академічну підготовку із громадянською освітою [49].

Особливість виховної роботи НУБіП полягає у створенні ціннісно насиченого освітнього простору, де поєднуються навчання, культура, спорт, духовність і громадська активність. Університет реалізує концепцію «освіти через участь», коли кожен студент має можливість бути учасником соціально значущих проєктів, що формують його національну позицію.

Як зазначають О. Кін, А. Денисенко, середовище університету стає «модельним простором суспільства», у якому формується патріотизм дії - готовність молодшої людини не лише ототожнювати себе з нацією, а й діяти на благо держави [18].

Системна робота НУБіП України у сфері формування національної свідомості забезпечує високу ефективність виховного процесу. Це проявляється у: підвищенні рівня громадянської активності студентів; зростанні патріотичних і волонтерських ініціатив; посиленні уваги до українських традицій у студентському середовищі; інтеграції національного компоненту у професійну підготовку фахівців.

Таким чином, досвід НУБіП України демонструє, що формування національної свідомості є системним, комплексним і безперервним процесом, який реалізується через поєднання навчальної, наукової, виховної та суспільної діяльності. Цей досвід може слугувати моделлю для впровадження у закладах вищої освіти різних профілів, особливо у тих, де важливо поєднувати професійну та громадянську підготовку студентів.

Університети наук про життя в Україні мають унікальний потенціал для реалізації цієї місії. Вони поєднують фундаментальну наукову підготовку з вихованням патріотизму, любові до землі, природної та культурної спадщини, забезпечуючи тим самим формування гармонійно розвиненої особистості – професіонала, громадянина і патріота. Саме така інтеграція національних, екологічних і професійних цінностей становить особливість підготовки студентів у цих університетах, що вирізняє їх серед інших закладів вищої освіти.

1.3. Зміст і структура поняття «національні цінності»

У сучасних умовах соціокультурних змін, глобалізації та гібридних викликів, пов'язаних із збереженням національної ідентичності, особливої ваги набуває проблема осмислення сутності та структури поняття «*національні цінності*». Цей феномен посідає центральне місце у системі духовної культури народу, оскільки визначає світоглядні орієнтири, норми, ідеали та смисли, що об'єднують націю в єдину спільність.

Поняття «*цінність*» має глибоке філософське коріння. У працях М. Шелера, В. Франкла, І. Канта, М. Бердяєва воно розглядається як прояв духовної сутності людини, що задає орієнтири її життєдіяльності. За визначенням М. Шелера, цінності - це «ідеальні якості, які надають значущості об'єктам світу» (Scheler, 1926). У педагогічній науці цінності розглядаються як соціально значущі орієнтири поведінки людини, що формуються під впливом культури, освіти та виховання [5; 6; 20].

На думку С. Ларіна, феномен «національні цінності» має надзвичайно утилітарне значення для сучасної системи світового порядку. Науковець вважає, що національні цінності «визначають геополітичні прагнення держави, детермінують систему суспільного устрою, впливають на визначення цивілізаційного шляху розвитку. Ця категорія виступає найбільш охоронюваним об'єктом всієї сукупності державно-правових засобів,

механізмів, інструментів. Держава не лише охороняє національні цінності, вона визначає їх орієнтиром суспільного та цивілізаційного розвитку, що перетворює їх на фактор розвитку самосвідомості всієї нації чи всього соціуму. Така утилітарність означає підвищений рівень суспільного інтересу до процесу визначення національних цінностей» [22].

Національні цінності - це інтегрована система духовно-моральних, культурних, соціальних та історичних орієнтирів, які визначають сутність, характер і єдність нації. Вони забезпечують стійкість культурної ідентичності, спадкоємність традицій, формують національну свідомість і патріотичну поведінку громадян. На думку О. Сухомлинської (2018), національні цінності — це «духовна основа буття народу, що виявляється в його мові, культурі, звичаях, моралі, історичній пам'яті та державотворчих ідеалах» [45; 46].

Таким чином, національні цінності у своєму дослідженні ми будемо розглядати як *систему суспільно визнаних смислів, які забезпечують єдність нації та визначають напрям її розвитку, виступаючи елементом культурного коду нації, зберігаючи її ідентичність у процесі історичних трансформацій*.

Більшість дослідників (Бех, 2019; Колодій, 2020; Кононенко, 2021; Локшина, 2022) виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів структури національних цінностей, які утворюють цілісну систему.

1. Духовно-моральний компонент. Відображає основні морально-етичні орієнтири народу — доброту, справедливість, чесність, гуманізм, гідність, толерантність, милосердя. Він забезпечує духовну єдність суспільства і визначає стандарти поведінки громадян.
2. Культурно-історичний компонент. Включає знання про історичне минуле, традиції, символіку, фольклор, звичаї, національні свята, а також культурну спадщину, яка є носієм колективної пам'яті народу. Цей компонент сприяє формуванню гордості за свою націю та спадкоємності поколінь.
3. Громадянсько-політичний компонент. Містить цінності державності, свободи, демократії, прав людини, патріотизму, відповідальності перед

суспільством. Він формує громадянську свідомість, готовність до активної участі у суспільному житті та захисту держави.

4. Соціально-економічний компонент. Відображає орієнтацію на працю, справедливий розподіл благ, соціальну відповідальність, повагу до праці та підприємливість. Для українського народу традиційно характерними є працелюбність, господарність і любов до землі.
5. Екологічно-світоглядний компонент. Особливо актуальний для університетів наук про життя. Він втілює цінність природи, гармонії людини і довкілля, бережливого ставлення до ресурсів, що є складовою українського культурного коду. Як зазначає І. Коцур (2021), екологічна культура є невід’ємною частиною національної свідомості українців.
6. Лінгвокультурний компонент. Українська мова виступає не лише засобом комунікації, а й символом духовної єдності нації. Мовна культура формує естетичні, етичні та національно-психологічні особливості народу, забезпечуючи неперервність культурної традиції (Рябчук, 2020) (таблиця 3).

Таблиця 3

Структура національних цінностей особистості

Компонент	Змістова характеристика	Прояв у діяльності особистості / приклади реалізації
Світоглядно-ідеологічний	Формує усвідомлення себе як частини нації, розуміння історичної місії народу, віру в державні ідеали, свободу, незалежність.	Повага до державних символів, активна громадянська позиція, участь у суспільному житті.
Культурно-духовний	Відображає спадкоємність традицій, мови, мистецтва, вірувань, що забезпечують духовну єдність народу.	Дотримання народних звичаїв, зацікавлення історією та культурою України, підтримка українського культурного простору.
Морально-етичний	Визначає систему моральних норм і принципів, які регулюють взаємини між людьми в суспільстві.	Виявлення чесності, доброти, толерантності, взаємоповаги, відповідальності у міжособистісному спілкуванні.
Громадянсько-політичний	Відображає усвідомлення прав і обов’язків громадянина,	Патріотизм, участь у волонтерських і громадських ініціативах, дотримання законів.

Компонент	Змістова характеристика	Прояв у діяльності особистості / приклади реалізації
	відповідальність за розвиток держави.	
Соціально-економічний	Виявляє трудову та підприємницьку культуру, прагнення до соціальної справедливості, економічної самостійності.	Сумлінне навчання й праця, ініціативність, раціональність у використанні ресурсів.
Екологічно-гуманістичний	Відображає гармонійне ставлення до природи, розуміння єдності людини й довкілля.	Участь у природоохоронних акціях, екопроектах, формування екологічного стилю мислення.

Таблиця демонструє багатокомпонентну структуру національних цінностей, де кожен елемент пов'язаний із певним аспектом духовного, культурного, соціального й громадянського розвитку особистості. У контексті діяльності університетів наук про життя особливу увагу варто приділяти екологічно-гуманістичному компоненту, який поєднує любов до Батьківщини з відповідальністю за природне середовище та сталий розвиток (рис.1).

Рисунок 1. Структура національних цінностей

Національні цінності виконують низку важливих функцій у суспільному та індивідуальному житті.

- Світоглядну – формують уявлення про смисл життя, роль людини в суспільстві та державі;

- Інтегративну – забезпечують єдність поколінь, соціальну злагоду, національну солідарність;
- Регулятивну – впливають на поведінку людини через норми, звичаї, мораль;
- Мотиваційну – спонукають до активної громадянської позиції, служіння державі;
- Охоронну – захищають духовну і культурну самобутність нації від зовнішніх впливів.

На основі аналізу структури національних цінностей, що її подано у дослідженнях науковців, а також зважаючи на виявлені у напрацюваннях функції національних цінностей у світлі теми нашого дослідження, що актуалізує їх формування в університетах наук про життя, що мають свої функціональні особливості, ми виокремили три основні компоненти національних цінностей студентів університетів наук про життя та критерії їх вияву (табл.4).

Таблиця 4

Компоненти національної свідомості студентів університетів наук про життя та критерії їх вияву

Компонент національних цінностей	Зміст компонента	Основні критерії вияву	Приблизні показники сформованості
Когнітивний	Сукупність знань, уявлень, переконань про націю, державу, культуру, історію, традиції, символіку України.	– розуміння сутності національних цінностей; – знання державних і культурних символів; – усвідомлення історичних подій і національних героїв; – орієнтація на українську мову як цінність.	– володіння базовими знаннями про національну культуру й історію; – участь у просвітницьких заходах; – здатність аргументовано висловлювати патріотичні переконання.
Соціально-екологічний	Формування ціннісного ставлення до суспільства, держави, природи, людини, середовища існування;	– усвідомлення зв'язку між людиною, суспільством і природою;	– участь у волонтерських і природоохоронних проєктах;

Компонент національних цінностей	Зміст компонента	Основні критерії вияву	Приблизні показники сформованості
	розвиток екологічної та соціальної відповідальності.	– дотримання норм соціальної поведінки; – готовність до збереження культурної та природної спадщини.	– прояв соціальної активності та емпатії; – толерантне ставлення до представників інших культур.
Діяльнісний	Практична реалізація національних цінностей у поведінці, діяльності, громадянських вчинках.	– активна участь у громадському житті; – ініціативність і відповідальність; – дотримання етичних і моральних норм.	– участь у студентському самоврядуванні; – волонтерська діяльність; – реалізація культурно-просвітницьких ініціатив.

Сформованість національних цінностей студентів університетів наук про життя є характеристикою, що може проявлятися більшою чи меншою мірою. Тому ми виокремили рівні сформованості досліджуваної якості (таблиця 5).

Таблиця 5

Рівні сформованості національної свідомості

Компонент	Оптимальний рівень	Достатній рівень	Критичний рівень
Когнітивний	– студент глибоко усвідомлює сутність національних цінностей, орієнтується в історико-культурному надбанні України; – має системні знання про традиції, символіку, видатних діячів; – здатний до аналітичного мислення та формування власної громадянської позиції.	– має загальні знання про основні історичні події, символи та традиції України; – приймає цінність національної ідентичності, але не завжди проявляє активність у її реалізації.	– знання про національні цінності фрагментарні або поверхові; – виявляється байдужість до історії та культури; – відсутнє усвідомлення зв'язку між національною ідентичністю та особистісним розвитком.
Соціально-екологічний	– виявляє стійку громадянську позицію, соціальну активність, толерантність; – дбає про довкілля, бере участь у соціально-екологічних ініціативах;	– усвідомлює важливість соціальної відповідальності та екологічної поведінки; – бере участь у колективних справах за ініціативи інших;	– пасивний у громадській і соціальній діяльності; – спостерігається споживацьке ставлення до природи та соціуму;

Компонент	Оптимальний рівень	Достатній рівень	Критичний рівень
	– демонструє гуманістичні орієнтири у взаємодії.	– демонструє повагу до культурних відмінностей.	– низький рівень толерантності та екологічної свідомості.
Діяльнісний	– активно реалізує національні цінності у вчинках і діях; – проявляє ініціативу у громадському житті, волонтерстві, культурних заходах; – здатний до саморозвитку й лідерства.	– виконує окремі дії, спрямовані на підтримку національних традицій і цінностей; – бере участь у студентському самоврядуванні або культурних подіях без системності.	– не бере участі у соціально значущих заходах; – не виявляє готовності до діяльності на користь громади чи держави; – проявляє байдужість до національно-культурних ініціатив.

У педагогічному контексті національні цінності є базовими орієнтирами освітнього процесу, визначаючи мету і зміст виховання. Формування національних цінностей у студентів передбачає не лише засвоєння знань про націю, а й розвиток почуття приналежності до неї, готовності діяти в її інтересах. Саме тому сучасна вища школа має розглядати формування національних цінностей як складову професійної і громадянської підготовки.

Отже, поняття «національні цінності» є складним багатовимірним утворенням, що поєднує духовно-моральні, культурно-історичні, громадянсько-політичні, соціально-економічні та екологічні компоненти. Вони відображають духовну сутність нації, забезпечують спадкоємність поколінь і формують основу громадянської свідомості. Компонентами національної свідомості студентів університетів наук про життя є когнітивний, соціально-екологічний, діяльнісний. Сформованість національної свідомості може проявлятися на оптимальному, достатньому і критичному рівні.

Для системи освіти національні цінності виступають орієнтирами виховання, що визначають не лише культурну належність, а й активну позицію молоді у розбудові незалежної України. Розвиток і зміцнення цих цінностей є стратегічним завданням української вищої освіти, зокрема університетів наук про життя, які інтегрують у виховання духовні, екологічні та соціально-національні аспекти особистісного становлення.

ВИСНОВКИ до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування національних цінностей студентської молоді засвідчив, що вона є однією з ключових у сучасній педагогічній науці та практиці. Формування національних цінностей виступає необхідною умовою становлення громадянина-патріота, здатного усвідомлювати власну культурну приналежність, дбайливо ставитися до історико-культурної спадщини, активно діяти на благо суспільства та держави.

У підрозділі 1.1. з'ясовано, що формування національних цінностей студентів у сучасних умовах глобалізації, інформаційного впливу та соціокультурних трансформацій постає складним педагогічним завданням. Сучасна освіта має не лише забезпечувати професійну підготовку, а й сприяти формуванню духовно-моральних орієнтирів, громадянської позиції, відповідальності за майбутнє країни. Аналіз праць українських і зарубіжних науковців (І. Бех, В. Кремень, О. Сухомлинська, Л. Губерський, Т. Хлебнікова та ін.) засвідчив, що національні цінності становлять ядро виховної системи, визначають її гуманістичну спрямованість і відображають єдність історичного, культурного, морального та громадянського аспектів розвитку особистості.

У підрозділі 1.2. обґрунтовано, що особливості формування національних цінностей у студентів університетів наук про життя (зокрема, Національного університету біоресурсів і природокористування України) зумовлені специфікою аграрно-природничого профілю, екологічною спрямованістю освітнього середовища, високим рівнем соціальної відповідальності та орієнтацією на сталий розвиток. Виховна робота в таких закладах інтегрує традиційні форми патріотичного, екологічного, морального виховання з інноваційними методами неформальної освіти, волонтерства, студентського самоврядування. Саме поєднання освітніх, природоорієнтованих та соціокультурних практик створює сприятливі умови

для формування системи національних цінностей як стрижня громадянської зрілості майбутніх фахівців.

У підрозділі 1.3. визначено, що поняття *«національні цінності»* є багатокомпонентним і включає когнітивний (знання, переконання, уявлення про національні символи, історію, традиції), соціально-екологічний (громадянська активність, соціальна відповідальність, толерантність, повага до природи та людини) та діяльнісний (поведінкові прояви, готовність діяти на користь суспільства, участь у культурних і громадських ініціативах) компоненти. Зміст національних цінностей відображає взаємозв'язок духовного, культурного, морального й екологічного вимірів розвитку особистості. Їх структура вказує на цілісність світоглядної позиції, де знання трансформуються у внутрішні переконання та практичну діяльність.

Отже, національні цінності студентської молоді є інтегрованим утворенням, що поєднує знання, емоційно-моральні орієнтири та реальну поведінкову активність, спрямовану на збереження й розвиток національної культури, природи, мови, історичної пам'яті. Формування цих цінностей потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, створення виховного простору університету, у якому поєднуються освітні, культурно-просвітницькі, екологічні та соціальні практики, орієнтовані на розвиток зрілої, відповідальної, духовно багатой особистості.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

2.1. Педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя

Формування національних цінностей у студентів університетів, особливо тих, хто здобуває освіту у галузі наук про життя - аграрної, екологічної, природничої - вимагає продуманих педагогічних умов, здатних інтегрувати в освітній процес не тільки знання й професійні навички, але й ціннісні орієнтири.

На сучасному етапі розбудови та оновлення України як незалежної європейської держави особливої актуальності набуває завдання створення ефективної системи національно-патріотичного виховання студентської молоді. Це вимагає визначення та впровадження таких педагогічних умов, які б максимально сприяли становленню національних та патріотичних цінностей у студентів, формуванню їх активної громадянської позиції та відчуття належності до українського народу.

Проблему педагогічних умов у контексті формування професійно-ціннісних орієнтацій досліджували вітчизняні науковці, зокрема О. Дурманенко, О. Камінська, Н. Лапханова, Є. Мамчур, В. Паскар, Є. Слободнюк, Н. Шемигон та інші, які підкреслюють, що саме система цілеспрямованих педагогічних впливів забезпечує розвиток національно свідомої особистості.

На нашу думку, патріотичні цінності студентів становлять цілісну інтегровану систему поглядів, переконань і установок, що визначають їхнє ставлення до української нації, державності, культурної спадщини, символів, історичних традицій та суспільних ідеалів.

Аналіз філософських і психолого-педагогічних джерел свідчить, що нині відсутня єдність у трактуванні понять «умова» та «педагогічна умова». У

філософії категорія «умова» позначає взаємозв'язок об'єкта з навколишнім середовищем, без якого його існування та розвиток неможливі. Таким чином, умови — це сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин, у межах яких відбувається становлення певного явища чи процесу.

З філософського погляду поняття «умова» є одним із базових поруч із такими категоріями, як «особистість», «діяльність», «матерія». Воно відображає залежність предмета від тих явищ і факторів, без яких він не може функціонувати або еволюціонувати [51, с. 531].

У тлумачному словнику це поняття трактується багатозначно. Основними інтерпретаціями є: 1) необхідна обставина, що забезпечує можливість здійснення чи створення чогось; 2) сукупність особливостей реального середовища, у якому відбувається певна діяльність або процес; 3) встановлені правила чи норми, що регулюють певну сферу суспільного життя [11, с. 1506].

У педагогіці умови розуміють як поєднання природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на розвиток особистості, її світогляд, поведінку, навчальну та виховну діяльність. Педагогічні умови у цьому контексті - це цілеспрямовано створені обставини, що забезпечують ефективність навчально-виховного процесу та сприяють формуванню особистісних і ціннісних орієнтацій студентів [29].

Різні точки зору дослідників на зміст поняття «педагогічні умови» узагальнено у таблиці 6.

Таблиця 6

Наукова галузь	Зміст поняття «умова» / «педагогічна умова»	Ключові характеристики	Автори / джерела
Філософія	«Умова» - це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, без яких предмет чи явище не може існувати та розвиватися.	Взаємозв'язок об'єкта з навколишнім середовищем; необхідна передумова існування процесу.	В.Бусел В.Шинкарук
Психологія	Умова - це сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають	Враховує індивідуальні особливості, мотивацію, соціальне середовище, досвід.	Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв

Наукова галузь	Зміст поняття «умова» / «педагогічна умова»	Ключові характеристики	Автори / джерела
	розвиток психічних процесів і властивостей особистості.		
Педагогіка	Педагогічні умови - це спеціально створені або цілеспрямовано організовані обставини, які забезпечують ефективність освітнього процесу та сприяють формуванню особистісних якостей здобувача освіти.	Організаційно-методичний, ціннісний і мотиваційний аспекти виховання; керованість педагогічного процесу.	О. Дурманенко, Н.Лапханова, В.Паскар, Є.Мамчур, Є.Слободнюк, Н.Шемигон

У нашому дослідженні ми будемо послуговуватись таким визначенням поняття «педагогічні умови»: *це сукупність зовнішніх факторів, організаційних, змістових, методичних та особистісних характеристик суб'єктів освітнього процесу, які створюють сприятливий контекст для засвоєння та утвердження національних цінностей у студентів.*

Однією з найважливіших умов є **зміст освіти із вбудованим національно-ціннісним компонентом**. Це означає, що у навчальних дисциплінах — як загальноосвітніх, так і спеціальних — мають бути теми, приклади, матеріали, які безпосередньо пов'язують професійні знання із національною культурною спадщиною: історією сільського господарства, традиційними методами роботи з землею чи екологічними знаннями українських територій. Дослідження Л. Левицької та О. Постоюк засвідчує, що студенти сприймають значущість професійних цінностей сильніше, коли зміст дисциплін оновлений і збагачений аксіологічними компонентами — такими, що підкреслюють морально-ціннісну сторону професії [23].

Не менш важливою є формування мотивації, особливо внутрішньої мотивації до прийняття національних цінностей. Якщо студенти мають особистий інтерес, бачать, як ці цінності застосовуються у професійній практиці або в їхньому майбутньому фаховому середовищі, вони більш охоче інтегрують їх у своє ставлення й поведінку. Це відзначають Бахтіярова і

Постоюк у роботі, присвяченій шляхам формування цінностей і професійно-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО України [4].

Організаційними умовами є створення гуманістичного, підтримуючого освітнього середовища, яке забезпечує психологічний комфорт і відкритість взаємодії між викладачами і студентами, між самими студентами, а також між університетом і ширшим соціальним середовищем. Східноукраїнські дослідження наголошують, що психологічний комфорт у навчальному середовищі — це одна з ключових умов формування ціннісних орієнтацій, особливо коли студенти мають можливість висловлювати власні думки, брати участь у обговореннях, бути визнаними за свою позицію [28].

Методичні умови включають використання інтерактивних, діалогових і проєктних методів навчання, а також виховних практик, які дають можливість студентам не лише засвоювати інформацію, але й брати участь у її творенні - через групові дискусії, аналіз кейсів, культурних та історичних прикладів, волонтерську діяльність. Так, у дослідженнях Л.Левицької і О.Постоюк виявлено, що моделі, які передбачають включення студентів у практичну діяльність, демонструють вищий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного та діяльнісного компонентів [23].

Ще одна педагогічна умова - системність і комплексність виховної діяльності. Це означає, що освітній процес має бути організований так, щоб ціннісне виховання не обмежувалось окремими курсами чи заходами, а проходило наскрізно - у змісті навчання, позааудиторній діяльності, студентських гуртках, культурних і громадських ініціативах. На «наскрізному» характері процесу формування національно-патріотичних цінностей через використання виховної складової змісту навчальних предметів та посилення пізнавального інтересу до них наголошують науковці С.Парфілова, Н.Павлущенко, О.Гаврило, Ю.Гребинаха [36].

Матеріально-ресурсні умови також мають велике значення. Це освітні ресурси - підручники, додаткові матеріали, мультимедійні засоби, доступ до культурних об'єктів (музеї, етнографічні експозиції, екологічні лабораторії),

участь у польових практиках. Без таких ресурсів навіть найкращі методики можуть залишитися декларативними. Наприклад, у дослідженні про екологічні цінності студентів соціономічних професій йдеться про важливість проектної технології, практичних завдань і доступу до екологічних лабораторій як елементів матеріальної підтримки процесу формування ціннісного світогляду [39].

Нормативно-правовий та управлінський компонент — це те, що забезпечує сталість і спрямованість цього процесу: наявність освітніх програм, стандартів, концепцій, стратегій, які прописують формування національних цінностей як одну з освітніх метою, а також підтримка з боку адміністрації університету та викладачів. Дослідники ряду робіт звертають увагу, що без підтримки на рівні керівництва університету та чітких методичних вказівок формування ціннісних орієнтацій часто залишається випадковим або поверхневим [4].

Отже, педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя поєднують: змістовні компоненти, мотиваційні стимули, методичні підходи, матеріальні ресурси, психологічно-комфортне середовище, організаційно-управлінський супровід. Без цілісного підходу, що враховує взаємодію усіх цих умов, очікуваний результат - стійке усвідомлення та прийняття студентами національних цінностей - може бути слабким або неповним.

На основі аналізу наукових досліджень з ідентичної нашому дослідженню тематики ми визначили такі педагогічні умови формування національних цінностей студентів університетів наук про життя:

1. Ціннісно-орієнтоване освітнє середовище університету

Однією з ключових педагогічних умов є створення ціннісно-орієнтованого освітнього середовища, що інтегрує навчальну, виховну, наукову та позааудиторну діяльність. Таке середовище сприяє утвердженню національної ідентичності, формуванню патріотизму, громадянської відповідальності, любові до рідної землі та екологічної свідомості.

В університетах наук про життя це середовище має відображати традиції української культури, історії та духовності, інтегруючись у зміст освітніх програм через гуманітарні дисципліни, культурно-просвітницькі заходи, студентське самоврядування. Ефективність цієї умови підсилюється активним використанням інтерактивних методів (дебати, дискусії, проєктна діяльність), що сприяють формуванню критичного мислення й ціннісного самовизначення.

Як підкреслює І. Бех, «формування особистості громадянина починається із занурення у культурно-ціннісний простір нації» [5].

2. Інтеграція національно-патріотичного компоненту в професійну підготовку.

Друга педагогічна умова - інтеграція національно-патріотичного компоненту у професійну підготовку студентів. Це означає, що національні цінності повинні бути не лише предметом виховної роботи, а й невід'ємною складовою професійної освіти.

У навчальних курсах з аграрних, екологічних, біотехнологічних, ветеринарних чи природничих наук мають знаходити відображення приклади досягнень українських учених, національні традиції господарювання, етичні норми взаємодії людини з природою. Такий підхід формує у студентів почуття гордості за національну наукову спадщину, усвідомлення соціальної значущості їхньої професії для розвитку держави.

Як зазначає О. Сухомлинська, виховання національної свідомості неможливе без зв'язку з професійною самореалізацією, адже саме через працю особистість утверджує власну громадянську позицію [45].

3. Активізація студентського самоврядування та неформальної освіти.

Третьою педагогічною умовою є розвиток неформальної освіти та студентського самоврядування як інструментів формування національних цінностей. Залучення студентів до волонтерської діяльності, громадських ініціатив, культурних та екологічних проєктів дозволяє реалізовувати принцип «виховання через діяльність».

Участь у студентських клубах, молодіжних наукових товариствах, культурних заходах, спрямованих на збереження національної спадщини, сприяє розвитку соціальної активності, емпатії, відповідальності. Таке середовище створює можливість для самовираження студентів у контексті національної культури та утвердження власної ідентичності.

За словами Л. Хоружої, «виховання національної свідомості можливе лише тоді, коли студент стає не об'єктом, а суб'єктом виховного процесу» [52].

Таким чином, ефективне формування національних цінностей студентів університетів наук про життя можливе лише за умови цілісної реалізації зазначених педагогічних умов: створення ціннісно насиченого середовища, інтеграції національного компоненту в зміст професійної підготовки та активного залучення студентів до діяльності у сфері неформальної освіти. Їх поєднання забезпечує гармонійний розвиток особистості майбутнього фахівця як громадянина, патріота та носія української культурної ідентичності.

2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя

Формування національних цінностей студентської молоді у системі університетів наук про життя є складним і багатовимірним процесом, що вимагає системного підходу до визначення його змісту, форм і методів. В умовах євроінтеграційних змін і глобалізаційних викликів особливого значення набуває виховання фахівця, який не лише володіє сучасними знаннями, а й має сформовану національну ідентичність, громадянську відповідальність, любов до своєї держави, природи й культури.

Зміст формування національних цінностей студентів університетів наук про життя включає інтеграцію національно-патріотичних, культурологічних, етичних, історичних і громадянських компонентів у навчально-виховний процес. Цей зміст визначається як сукупність знань, переконань, емоційно-

ціннісних орієнтацій та практичних дій, спрямованих на усвідомлення студентами своєї належності до українського народу і відповідальності перед ним.

До основних змістових складових процесу формування національних цінностей належать: когнітивна складова – оволодіння знаннями про історію, культуру, традиції, видатних діячів України, національні ідеали, символи, мову як духовну основу нації; емоційно-ціннісна складова – розвиток почуття гордості за державу, поваги до культурних надбань, шанування народних традицій, толерантності у міжкультурній взаємодії; діяльнісно-поведінкова складова – залучення студентів до практичних форм громадянської, культурної, екологічної, волонтерської діяльності, що утверджують національні цінності у реальних життєвих ситуаціях.

Університети наук про життя мають широкі можливості для реалізації такого змісту через специфіку освітніх програм, що поєднують природничо-наукову, аграрну, біотехнологічну, екологічну та гуманітарну складові. Це дає змогу виховувати національно свідому особистість, яка усвідомлює зв'язок між любов'ю до рідної землі та професійною діяльністю.

Як зазначає І. Зязюн, «виховання громадянина і патріота невіддільне від процесу розвитку його духовного світу, від формування системи цінностей, які визначають життєві орієнтири людини» [17].

Реалізація педагогічних умов формування національних цінностей студентів здійснюється через різноманітні *форми навчальної та позааудиторної діяльності*, які забезпечують взаємодію між викладачем і студентом, а також стимулюють активність і самостійність здобувачів освіти.

1. Аудиторні форми. До таких форм належать, перш за все, лекції ціннісного спрямування, у яких розкриваються питання національної ідеї, духовності, екологічної культури, етичної відповідальності фахівця. Дієвою формою взаємодії учасників освітнього процесу є також семінари-дискусії з аналізом історичних подій, постатей, творів культури, що формують національну свідомість.

Особливою формою роботи є проєктна робота з дослідження проблем розвитку українського села, охорони природи, продовольчої безпеки держави як складових національних пріоритетів.

На сьогодні актуальною і широко застосовуваною формою роботи з формування національних цінностей студентів є інтегровані заняття, що поєднують професійні дисципліни з гуманітарними (наприклад, «Етика екологічного мислення», «Національні традиції у природокористуванні»).

2. Позааудиторні форми: круглі столи, науково-практичні конференції, дебати на теми національної ідентичності, культурного розмаїття, сталого розвитку. До позааудиторних форм належать також такі види роботи, як співпраця у рамках певних соціальних ініціатив: волонтерські акції, патріотичні ініціативи, участь у благодійних проєктах, спрямованих на підтримку громад, екологічні та культурні ініціативи.

В освітньому середовищі університетів варто надавати значення календарям пам'ятних дат, вшануванню національних та народних традицій: святкування державних і народних свят, організація вечорів української пісні, літературних читань, фольклорних фестивалів.

Своєрідною і досить ефективною формою роботи є такі види позааудиторної роботи, як екскурсії, етнографічні практики, експедиції до культурних і природних пам'яток України, що стимулюють емоційно-ціннісне переживання національного простору.

3. Неформальні форми.

Сучасний освітній простір України характеризується тенденцією до інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, що відповідає вимогам європейського освітнього простору (European Higher Education Area, EHEA) та принципам концепції освіти впродовж життя (*lifelong learning*). В умовах глобалізації та гібридних загроз особливої актуальності набуває завдання формування національних цінностей студентів - таких, як патріотизм, громадянська відповідальність, толерантність, шанування української культури, державної мови, історичної пам'яті.

Неформальна освіта у цьому контексті виступає потужним інструментом розвитку громадянської свідомості, ціннісних орієнтацій і соціальної активності студентської молоді. На думку Л. Лук'янової, неформальна освіта є важливою складовою освітнього середовища, яка забезпечує мобільність і варіативність навчання, створюючи простір для самореалізації та набуття соціального досвіду поза межами академічних програм [26].

Згідно з дослідженнями С. Калашнікової, О. Пометун, О.Савченко, неформальна освіта - це організований процес навчання, який реалізується через участь молоді в громадських, культурних, волонтерських та проєктних ініціативах. Її ефективність визначається гнучкістю, добровільністю, практичною спрямованістю та опорою на життєвий досвід учасників. Саме в цих умовах створюються передумови для осмислення національної ідентичності та внутрішнього прийняття національних цінностей [41].

Університети наук про життя, такі як НУБіП України, мають широкий потенціал для розвитку неформальної освіти - через студентське самоврядування, волонтерські рухи, участь у культурно-просвітницьких і екологічних акціях, молодіжних ініціативах. Як зазначають І.Андрощук, Т.Калюжна, В.Піддячий та інш., саме активне залучення студентів до неформальних освітніх практик сприяє формуванню національно свідомої, відповідальної особистості, здатної діяти в інтересах держави та громади [1].

Ефективність неформальної освіти у формуванні національних цінностей полягає у поєднанні когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів виховання: когнітивний компонент забезпечується через ознайомлення з історією, традиціями, культурною спадщиною України під час тематичних зустрічей, тренінгів, студентських дискусій; емоційно-ціннісний компонент розвивається в процесі міжособистісного спілкування, волонтерської діяльності, участі у спільних проєктах, що формують почуття єдності, відповідальності й гордості за свою країну; діяльнісний компонент реалізується через соціально значущу активність — участь у студентському

самоврядуванні, культурних заходах, благодійних акціях, спрямованих на підтримку українських воїнів, переселенців, дітей.

Серед неформальних форм роботи варто виокремити студентське самоврядування як простір для розвитку громадянської активності, відповідальності, ініціативності; молодіжні об'єднання, клуби, волонтерські організації («Студентська рада», «Еко-патруль», «Коло української культури»), у яких національні цінності утверджуються через спільну діяльність; соціальні медіаплатформи та EdTech-засоби, що використовуються для популяризації культурної спадщини, історичної пам'яті, української мови.

Методи формування національних цінностей визначаються як способи педагогічної взаємодії, спрямовані на усвідомлення, засвоєння і практичне втілення студентами ціннісних орієнтирів.

1. Інформаційно-пізнавальні методи

Ці методи спрямовані на розширення знань студентів про національні традиції, історію, культуру України. До них належать: пояснення, розповідь, лекція, історичний аналіз, метод культурних аналогій, інтерактивна презентація. Вони допомагають сформувати базовий когнітивний рівень національної свідомості.

2. Емоційно-ціннісні методи

Мета цих методів – викликати у студентів емоційний відгук, формувати почуття причетності до національної спільноти. Використовуються методи художньо-естетичного впливу (перегляд фільмів, читання художніх текстів, зустрічі з діячами культури), метод емпатійного занурення, символічні ритуали (використання державної символіки, участь у національних заходах).

3. Діяльнісно-практичні методи

Ця група методів передбачає активне включення студентів у практичну діяльність. Серед них: методи соціальних проєктів, волонтерства, рольові ігри, тренінги громадянської активності, екологічні акції, участь у студентських медіапроєктах. Такі методи забезпечують глибоке засвоєння національних цінностей через дію, рефлексію та досвід.

4. Рефлексивно-діалогічні методи

Важливою є здатність студента осмислювати власні ціннісні позиції. До таких методів належать діалог, дискусія, дебати, есе, щоденник рефлексії, інтерв'язійні групи. Вони допомагають усвідомити внутрішній сенс належності до нації, сформуванню особистісного ставлення до її минулого і майбутнього.

Таким чином, ефективна реалізація педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя передбачає системне поєднання змістових компонентів, різноманітних форм організації освітнього процесу та комплексу традиційних і інноваційних методів. Опора на гуманістичну парадигму освіти, культурологічний та діяльнісний підходи сприяє формуванню гармонійної, духовно зрілої, соціально активної особистості громадянина України, здатного не лише професійно діяти, а й зберігати та примножувати національні цінності у глобалізованому світі.

ВИСНОВКИ до розділу 2

Проведене теоретичне дослідження педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя дає підстави зробити низку узагальнень і висновків.

По-перше, формування національних цінностей є одним із провідних завдань сучасної вищої освіти, що спрямована не лише на підготовку висококваліфікованого фахівця, а й на виховання громадянина з активною національною позицією, патріотичними переконаннями та почуттям відповідальності перед суспільством і державою. В університетах наук про життя, де освіта поєднується з глибоким зв'язком із природою, землею, екологією, цей процес набуває особливої актуальності, адже сприяє усвідомленню студентами національних пріоритетів сталого розвитку, продовольчої безпеки, охорони природної спадщини.

По-друге, педагогічні умови формування національних цінностей студентів визначаються як сукупність взаємопов'язаних факторів і педагогічних впливів, які забезпечують ефективне виховання на основі національних ідеалів, культурних традицій і громадянської відповідальності. До таких умов належать: ціннісно-орієнтоване освітнє середовище університету, інтеграція національно-патріотичного компонента в професійну підготовку, активізація студентського самоврядування та неформальної освіти.

По-третє, зміст педагогічного процесу формування національних цінностей включає когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісно-поведінкову складові, що взаємодіють між собою. Він спрямований на усвідомлення студентами власної національної ідентичності, розвиток морально-етичних орієнтацій, формування патріотичних почуттів і готовності діяти в інтересах держави та громади.

По-четверте, ефективність формування національних цінностей значною мірою залежить від форм організації освітнього процесу.

Університети наук про життя мають можливість поєднувати традиційні та інноваційні форми роботи — лекції, семінари-дискусії, наукові конференції, етнографічні експедиції, культурно-просвітницькі заходи, волонтерські акції, студентські проекти. Таке поєднання сприяє не лише засвоєнню знань, а й створенню емоційно насиченого, життєво значущого освітнього простору.

По-п'яте, методи реалізації педагогічних умов мають бути багатовекторними, враховувати пізнавальні, емоційно-ціннісні й діяльнісні аспекти розвитку особистості. Інформаційно-пізнавальні методи (лекції, дискусії, історико-культурний аналіз) забезпечують усвідомлення національної ідеї; емоційно-ціннісні (творчі зустрічі, культурні заходи, рефлексивні практики) формують почуття гордості й причетності; діяльнісно-практичні (соціальні проекти, волонтерство, рольові ігри) дозволяють засвоїти національні цінності через власний досвід.

Таким чином, реалізація педагогічних умов формування національних цінностей студентів університетів наук про життя передбачає системний, цілісний і культуровідповідний підхід, що поєднує освітні, виховні та соціокультурні ресурси університету. Її результатом має стати формування гармонійної, духовно зрілої, патріотично налаштованої особистості фахівця, який розуміє свою роль у розвитку держави та відтворенні духовного потенціалу українського народу.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

3.1. Організація дослідження

Емпіричне дослідження проблеми формування національних цінностей серед студентів спеціальності 011 «Педагогіка вищої школи» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України проводилося з метою виявлення рівня сформованості національних цінностей та національно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів.

Мета: виявити рівень сформованості національних цінностей у студентів спеціальності «Педагогіка вищої школи» НУБіП України задля формування методичних рекомендацій щодо їх формування в освітньому університетському середовищі.

Завдання емпіричного дослідження:

1. Визначити (розробити) діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості національних цінностей у студентів.
2. Діагностувати рівень сформованості основних компонентів національних цінностей (когнітивного, соціально-екологічного, діяльнісного).
3. На основі результатів діагностичного обстеження та попереднього теоретичного дослідження проблеми (розділи 1,2) розробити методичні рекомендації щодо формування національних цінностей студентів університетів наук про життя.

Вибірка дослідження

У дослідженні взяли участь 50 студентів магістерського рівня спеціальності «Педагогіка вищої школи» НУБіП України віком від 22 до 35 років. Вибірку було сформовано з урахуванням принципів репрезентативності

та добровільної участі. Усі учасники навчалися в гуманітарно-педагогічному факультеті та мали досвід педагогічної практики у закладах освіти.

Етапи емпіричного дослідження

Дослідження проводилося у два етапи протягом навчального року.

1. Підготовчий етап – визначення мети, завдань, методів дослідження, розроблення анкет, тестів і критеріїв оцінювання.
2. Констатувальний етап – діагностика наявного рівня сформованості національних цінностей студентів.

Для комплексного аналізу рівня сформованості національних цінностей було використано сукупність взаємодоповнюючих діагностичних методик, що дозволили дослідити різні аспекти цього феномену (табл.7).

Таблиця 7

Діагностичні методики на встановлення рівня сформованості національних цінностей студентів

Критерії сформованості патріотичних цінностей студентів	Діагностичні методики виявлення рівня сформованості патріотичних цінностей
Когнітивний	1. Анкета «Громадянська компетентність» (В. Борисова) (дод.А) 2. Методика «Двадцять тверджень», або «Хто я?» (М. Куна і Т. Макпартленда) (дод.Б)
Соціально-екологічний	1. Методика незакінчених речень (дод.В) 2. Метод узагальнених характеристик
Діяльнісний	1. Анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (Г. Назаренко) (дод. Г) 2. Методика «Ситуація вибору»

Діагностичне обстеження студентів - учасників експерименту за когнітивним критерієм здійснювалося з використанням двох валідних методик: анкети «Громадянська компетентність» (В. Борисова) та методики «Двадцять тверджень» («Хто я?»), розробленої М. Куном і Т. Макпартлендом. Метою діагностики було виявлення рівня усвідомлення студентами власної громадянської позиції, національної ідентичності, а також розуміння своєї ролі у суспільному житті.

1. Результати за методикою В. Борисової «Громадянська компетентність»

Обстеження студентів за анкетною В. Борисової дозволило встановити здатність майбутніх фахівців підпорядковувати особисті інтереси суспільним, усвідомлювати власну роль у житті громади й держави, а також визначити їхнє ставлення до громадянських обов'язків, готовність до захисту Батьківщини та рівень громадянської активності.

Для дослідження використовувався адаптований варіант анкети, де особливу увагу було приділено запитанням, спрямованим на виявлення кожного з компонентів громадянської компетентності. Респондентам пропонувалися твердження, відповіді на які оцінювалися за п'ятибальною шкалою: «ні», «не знаю», «швидше ні», «швидше так», «так». Така градація дозволяла студентам вибирати найбільш відповідний варіант і точніше виражати власну позицію.

На твердження «Я пишаюся тим, що я українець» позитивно відповіли 85 % учасників («так» або «швидше так»), 15 % вагалися у виборі відповіді, і жоден студент не висловив заперечення. На питання про ставлення до державних символів України 85 % респондентів зазначили, що відчують гордість під час виконання гімну, 15 % висловили байдужість. До державного прапора й герба з повагою ставляться 80 % студентів, 15 % сприймають їх як формальні атрибути державності, ще 5 % не змогли визначитися зі своєю позицією.

Певна частина менш активних або нейтральних відповідей може бути пов'язана з недостатнім інформуванням студентів про історію, зміст і символіку державних атрибутів. Відсутність системної роз'яснювальної роботи в освітньому середовищі іноді призводить до формального сприйняття державних символів.

Твердження «Я ціную свою свободу» отримало підтвердження у 85 % респондентів, ще 10 % погодилися частково, а 5 % — частково заперечили. На твердження «Я усвідомлюю цінність людської гідності» позитивно відповіли

55 % студентів («повністю відповідає»), 25 % - «майже повністю відповідає», 15 % - частково, і лише 5 % - «скоріше ні». Відповідь на твердження «Я здатен захищати та відстоювати власну гідність» розподілилася так: 35 % - «повністю відповідає», 45 % - «майже відповідає», 15 % - «частково», 5 % - «скоріше ні».

Отримані дані демонструють, що для більшості студентів характерна висока оцінка таких цінностей, як свобода та гідність, що закономірно для віку юності, коли відбувається активний процес самоствердження та формування громадянської позиції. Водночас спостерігається певна невпевненість у практичному відстоюванні власних переконань, що свідчить про потребу в розвитку навичок соціальної активності та громадянської участі.

2. Результати за методикою М. Куна і Т. Макпартленда «Двадцять тверджень» («Хто я?»)

Методика «Хто я?» застосовувалася для визначення рівня самосвідомості студентів та усвідомлення ними своєї ролі у суспільстві й державі. Респондентам пропонувалося сформулювати 20 тверджень, що починаються зі слів «Я є...». Такий підхід дозволив розкрити особливості їхньої самоідентифікації, зокрема — наскільки в ній представлені громадянсько-патріотичні характеристики.

У контексті дослідження особливу увагу приділяли наявності таких ідентифікацій, як «я - українець», «я - громадянин України», «я - патріот», «я - захисник Батьківщини». Аналіз відповідей показав, що 36 % студентів серед перших самоідентифікацій зазначили «українець», 16 % - «громадянин України», 12 % - «мешканець свого міста чи села», 8 % - «патріот», а 20 % не подали жодної відповіді, пов'язаної з патріотизмом.

Ці дані свідчать, що студенти переважно ототожнюють себе з особистими інтересами або соціальними ролями («студент», «спортсмен», «учасник команди»), тоді як національно-патріотичні ідентифікації залишаються на другому плані. Це відповідає віковим особливостям юнацького періоду, коли домінують потреби самоствердження, спілкування та належності до соціальних груп.

Бесіда на тему «Мій внесок у розвиток суспільства» показала, що більшість студентів погоджуються із твердженням про важливість особистої участі у суспільному житті, однак не завжди розуміють конкретні шляхи реалізації громадянської активності. Отже, існує потреба у педагогічному супроводі, який сприятиме усвідомленню власної ролі в державотворчих процесах.

Таким чином, результати діагностування засвідчили середній рівень сформованості когнітивного компонента національних цінностей студентів. Більшість з них мають позитивне ставлення до держави та національних символів, однак потребують цілеспрямованої роботи щодо розвитку саморефлексії, соціальної активності та здатності практично втілювати національні переконання у щоденному житті.

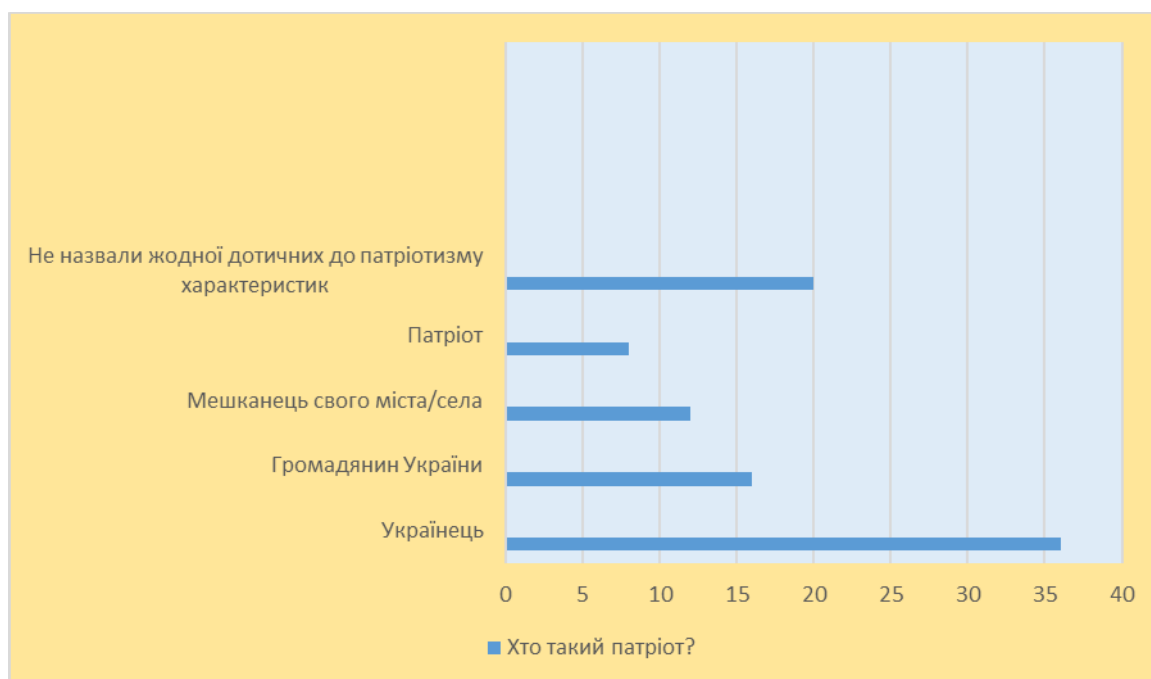

Рисунок 2. Розподіл відповідей студентів на предмет самоусвідомлення себе людиною зі сформованими національними цінностями

Результати анкетування також підтверджують отримані спостереження. Так, на твердження «Я усвідомлюю себе активним членом громадянського суспільства в Україні» 16% студентів відповіли, що воно повністю відображає їхні переконання, ще 16% — що відповідає майже повністю, 36%

— частково згодні, 16% — скоріше ні, ніж так, і 12% вважають, що це твердження їм не відповідає. Щодо висловлювання «Я розумію способи політичної участі», лише 4% респондентів зазначили, що повністю погоджуються з ним, 8% — що майже повністю погоджуються, тоді як більшість (64%) визнали, що лише частково орієнтуються у цьому питанні. Водночас 14% відповіли скоріше “ні”, ніж “так”, і 10% — повністю заперечили відповідність твердження їхнім переконанням.

Такі результати демонструють недостатню обізнаність студентів щодо шляхів участі у суспільному житті та можливостей впливу на прийняття рішень на рівні освітнього закладу, громади чи держави. Більшість опитаних не мають чіткого уявлення, як реалізовувати свої громадянські права і де саме можна застосовувати наявні інструменти участі.

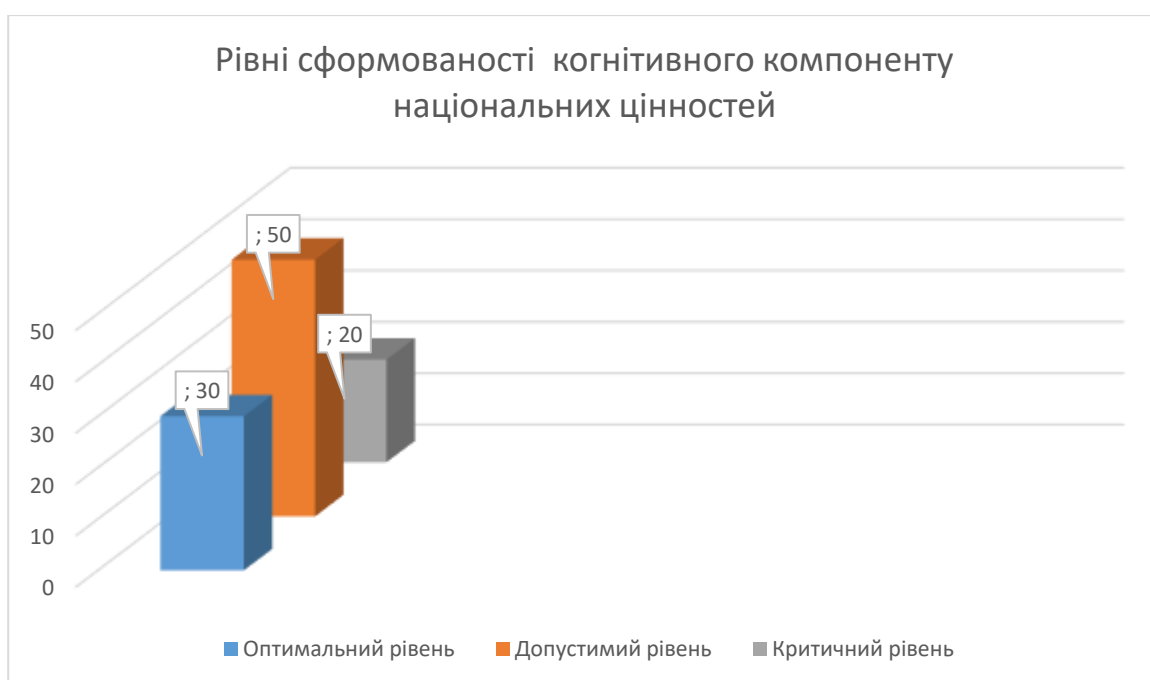

Рисунок 3. Показники сформованості когнітивного компоненту національних цінностей студентів

Під час дискусії на тему «Як я можу вплинути на життя суспільства і держави» більшість учасників погодилися з тим, що кожна людина здатна відігравати певну роль у суспільних процесах. Водночас значна частина

студентів не змогла конкретизувати, яким чином вони особисто можуть брати участь у прийнятті рішень або вносити зміни у громадське життя.

Узагальнений рівень сформованості національних цінностей студентів за когнітивно критерієм (на основі результатів двох застосованих методик) відображено на рисунку 3.

Дослідження рівня сформованості національних цінностей студентів за соціально-екологічним критерієм проводилося з використанням двох методик.

1. Методика «Незакінчені речення».

Студентам пропонувалося завершити низку фраз, таких як: *«Патріотизм — це...»*, *«На мою думку, бути патріотом означає...»*, *«Захищати свою країну важливо, тому що...»*, *«Участь у житті країни дає мені можливість...»* тощо. Цей підхід базується на методі вільних асоціацій, що дає змогу респондентам висловлювати власні думки й мотиваційні установки без зовнішніх обмежень. Такий формат стимулює учасників глибше осмислювати поняття, пов'язані з патріотизмом, і виявляти особистісно значущі цінності. Аналіз відповідей дозволив з'ясувати емоційно-мотиваційні настанови, рівень усвідомлення національної ідентичності та уявлення студентів про сутність патріотизму.

Результати показали, що більшість опитаних пов'язують поняття *«патріот»* насамперед із любов'ю до Батьківщини, відданістю своїй державі, готовністю діяти задля її захисту, активною життєвою позицією та почуттям відповідальності.

Так, на запитання *«Патріот — це...»* 68% студентів наголосили на любові до України (*«це людина, яка любить свою країну»*, *«Україна — понад усе»*); 56% пов'язали патріотизм із захистом держави (*«той, хто боронить Батьківщину»*, *«захищає її інтереси»*); 36% визначили патріотизм через активну дію (*«патріот — це волонтер, діяч, людина, яка працює на благо країни»*); 16% підкреслили значення української мови; близько 32% вказали на важливість знання історії та дотримання традицій; 12% — на готовність до

самопожертви; 20% ототожнили патріотизм із громадянством або місцем проживання; лише 4% не змогли сформулювати власну думку.

Загалом студенти вважають патріотом людину, яка не лише щиро любить свою країну, а й демонструє це вчинками — через участь у громадському житті, дотримання національних традицій, повагу до символіки та мови. На запитання «*Чи вважаєте ви себе патріотом?*» ствердно відповіли 72% опитаних, 18% вагалися, 6% заперечили, а 2% утрималися від відповіді.

У ході подальших бесід з'ясувалося, що ті, хто не зміг визначитися або дав негативну відповідь, часто не усвідомлюють власної ролі в розвитку держави чи не мають досвіду практичного прояву патріотизму. Це свідчить про поступовий перехід у суспільній свідомості від декларативного до *дієвого патріотизму*, коли важливими вважаються не слова, а конкретні дії.

Серед основних проявів патріотизму респонденти назвали: любов до рідного краю, мови, історії, традицій і звичаїв (40%); діяльність на благо країни (14%); служіння та готовність до самопожертви (10%); громадську активність (10%); гордість за свій народ (8%); дотримання національних традицій (6%); використання української мови (6%); дотримання прав і обов'язків громадянина (4%); повагу до державних символів (2%).

Отже, більшість студентів мають чітке уявлення про зміст понять «*патріот*» і «*патріотизм*», хоча деякі ототожнюють його переважно з емоційними переживаннями, а не з конкретними діями. Це свідчить про необхідність педагогічної роботи, спрямованої на формування практичних навичок громадянської активності та відповідальності.

Об'єктами гордості за Україну респонденти найчастіше назвали: історичні традиції (26%), героїзм захисників (20%), культуру та мистецтво (10%), видатних постатей (10%), волонтерський рух (10%), українську мову (8%), спортивні досягнення (8%), державну символіку (6%) та природні багатства (4%).

Такі результати свідчать про сформованість у студентів національних цінностей. екологічно свідомості, усвідомлення значення культурної

спадщини, військової сили, активної громадянської позиції та необхідності особистої участі у житті суспільства.

У підсумку, проведене діагностування дало змогу виявити ключові ціннісні орієнтири студентів, їхні емоційні реакції, установки та рівень розуміння сутності патріотизму як важливого компонента національних цінностей (рис. 4).

Рис. 4. Розподіл відповідей студентів на питання «Хто такий патріот?» за методикою незакінчених речень

Метод узагальнення незалежних характеристик полягав у систематизації та інтеграції відомостей про студентів, отриманих із різних джерел — від викладачів, представників студентського самоврядування, а також здобувачів освіти з інших академічних груп. Зазначені респонденти мали можливість спостерігати поведінку учасників дослідження упродовж тривалого часу в різних життєвих і навчальних ситуаціях, що дозволило оцінити узгодженість (або, навпаки, розбіжність) між задекларованими переконаннями, поглядами та реальними вчинками.

Застосування цього методу забезпечило більш повне та достовірне уявлення про особистісні якості студентів, сприяло уточненню результатів,

отриманих іншими способами, а також підвищило рівень об'єктивності та неупередженості загальної оцінки.

Узагальнені результати діагностичного обстеження студентів на предмет сформованості у них соціально-екологічного компонента національних цінностей (за двома обраними методиками) подано на рис.5.

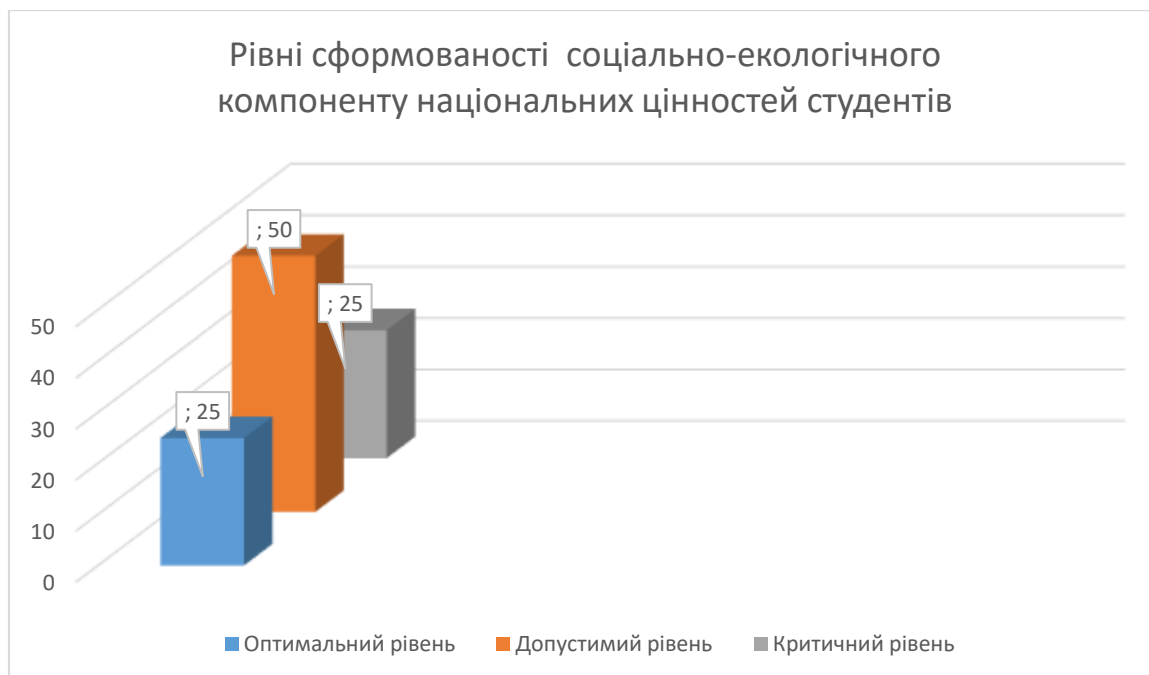

Рисунок 5. Рівні сформованості соціально-екологічного компонента національних цінностей студентів

Наступним етапом дослідження стало діагностування рівня сформованості патріотичних цінностей студентів за діяльнісним компонентом, що проводилося із застосуванням анкети «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (Г. Назаренко) та методики «Ситуація вибору».

Анкета Г. Назаренко дала змогу з'ясувати рівень усвідомлення студентами своєї ролі як активних учасників громадянського суспільства, їхню зацікавленість суспільно-політичним життям України, рівень поінформованості про події у державі, готовність долучатися до легальних форм політичної діяльності, переконаність у важливості громадянської активності, а також ставлення до таких цінностей, як свобода, гідність, незалежність.

Під час аналізу відповідей студентів за показником «сформованість установок на поведінку патріотичного спрямування» з'ясовано, що 24% респондентів виявили готовність захищати Батьківщину зі зброєю в руках, 46% — висловили сумніви, тоді як 30% заявили про неготовність брати участь у військових діях, аргументуючи це перевагою мирних, дипломатичних шляхів урегулювання конфліктів. Водночас, на запитання «У разі війни я готовий захищати Батьківщину зі зброєю в руках» ствердно відповіли вже 48% опитаних, 30% вагалися, а 22% залишалися неготовими. Щодо готовності жертвувати кошти на підтримку державних інтересів: 16% студентів підтвердили свою готовність, 40% - погодилися допомагати лише за умови прозорого використання коштів, 34% сумнівалися, а 10% - не вбачали сенсу у фінансовій підтримці держави.

Методика «Ситуація вибору» передбачала створення умов, у яких учасник мав прийняти рішення між двома або кількома альтернативами. Такі ситуації спонукали студентів до самовизначення, активного виявлення власних переконань, ініціативності та відповідальності, а також дозволяли оцінити їхню готовність до прояву вольових зусиль і стратегій поведінки. Ситуація вибору виступала своєрідним полем реалізації особистісної активності, сприяла формуванню активної життєвої позиції, громадянської свідомості та ціннісних орієнтацій.

Прояви поведінки студентів фіксувалися також у процесі спостереження - під час колективних форм діяльності, виконання доручень, участі в спільних заходах, а також у ставленні до командної роботи. Отримані під час анкетування, бесід та опитувань результати були зіставлені з даними спостережень, що забезпечило комплексність і достовірність оцінки.

Узагальнений аналіз результатів діагностування студентів за діяльнісно-поведінковим критерієм показав, що переважна частина респондентів продемонструвала допустимий рівень сформованості вмій проявляти патріотизм у поведінці - 50% у експериментальній групі та 45% у контрольній. Цей рівень характеризується непослідовністю в участі у спільній діяльності,

схильністю уникати колективних заходів, слабкою мотивацією досягнення спільних результатів та неготовністю subordінувати особисті інтереси інтересам колективу.

Узагальнені результати діагностичного дослідження рівня сформованості національних цінностей за діяльним компонентом подано на рис.6.

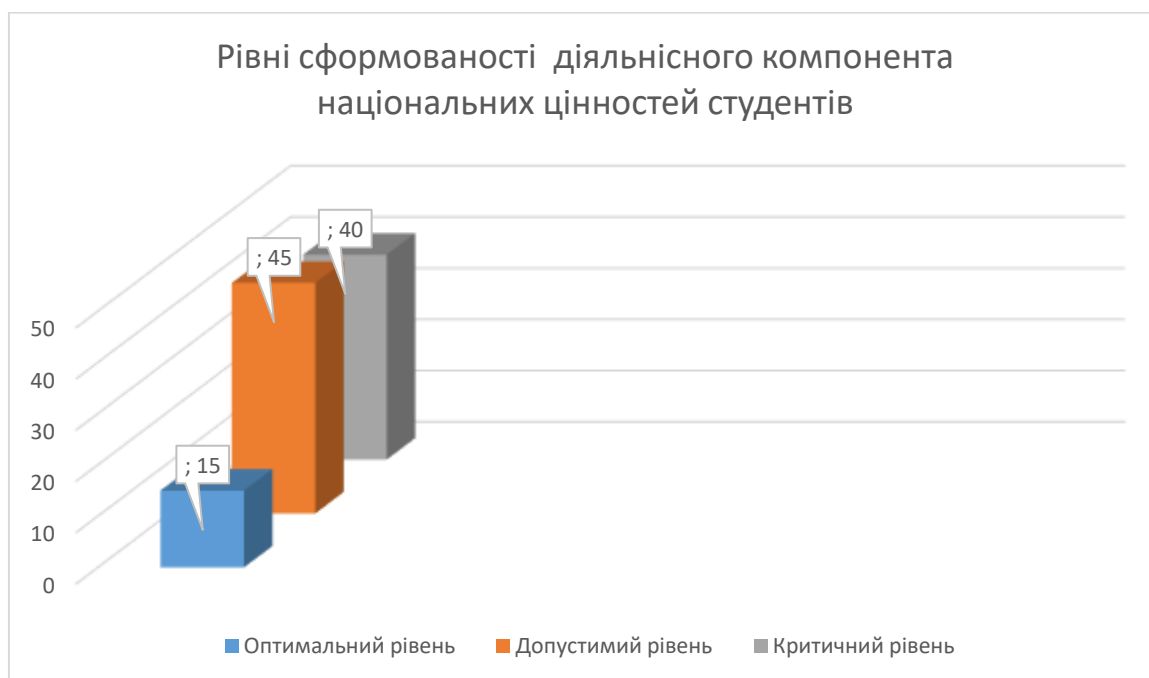

Рис. 6. Рівні сформованості діяльного компонента національних цінностей студентів

Як показали результати дослідження, найнижчий рівень сформованості виявлено саме за діяльним компонентом національних цінностей студентів.

Переважання допустимого рівня (50% у експериментальній групі та 45% у контрольній) свідчить про недостатню розвиненість національних цінностей у студентів, нечітке усвідомлення власної ролі у суспільному житті, а також суперечливе ставлення до проявів патріотизму. Такий результат відображає потребу у подальшому формуванні ціннісного ставлення до Батьківщини та розвитку готовності діяти на благо держави.

Водночас прояви критичного рівня свідчать про наявність у здобувачів освіти базових знань і загальних уявлень про сутність національних цінностей, патріотизму та його значення для особистості. Студенти демонструють інтерес

до суспільного життя, готовність до громадської активності та певну ініціативність, проте потребують поглиблення розуміння механізмів і форм участі у громадянських процесах.

Узагальнені результати рівня сформованості національних цінностей у студентів за трьома визначеними компонентами та відповідними діагностичними методиками наведено у таблиці 8 та відображено на рис.7.

Таблиця 8

Узагальнені дані діагностичного обстеження респондентів на предмет сформованості національних цінностей

Рівні сформованості досліджуваного критерія	Дані діагностування за мотиваційно-ціннісним критерієм	Дані діагностування за когнітивно-пізнавальним критерієм	Дані діагностування за діяльнісно-поведінковим критерієм	Загальний результат діагностичного обстеження
Оптимальний	25%	30%	15%	23,4%
Допустимий	50%	50%	45%	48,3%
Критичний	25%	20%	40%	28,3%

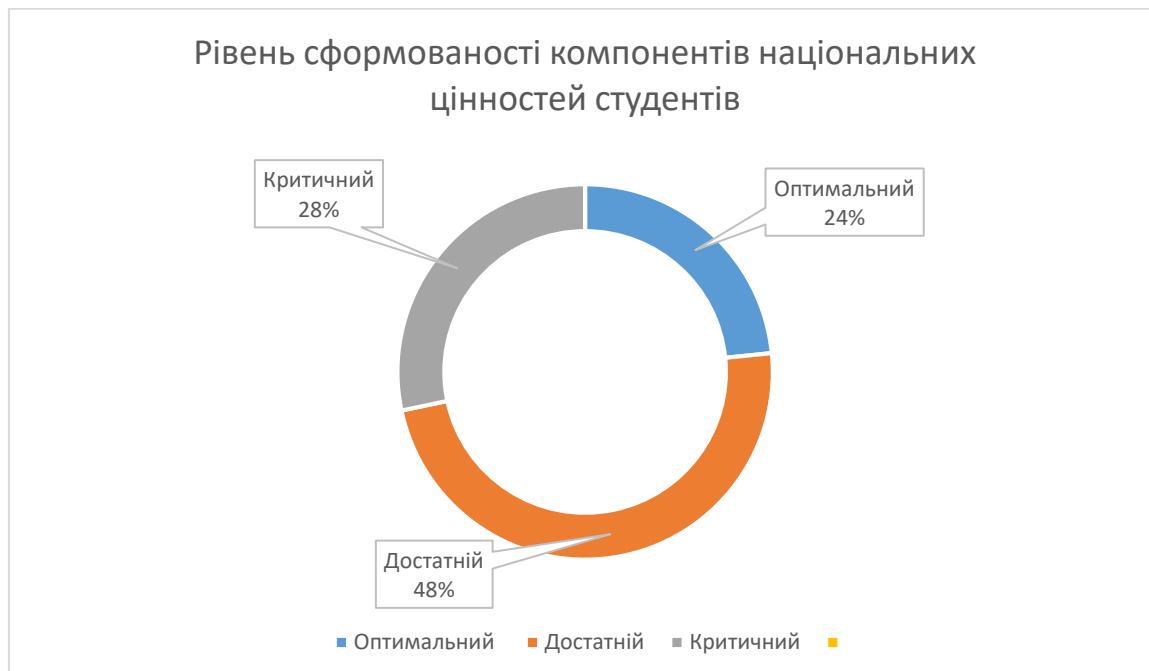

Рисунок 7. Узагальнені дані діагностування студентів на предмет сформованості у них компонентів національних цінностей

Аналіз рівня сформованості національних цінностей у студентів за когнітивним, соціально-екологічним і діяльнісним компонентами засвідчив наявність певних диспропорцій у розвитку зазначених складових. Зокрема, за когнітивним компонентом більшість студентів продемонстрували базове знання про національні цінності, їх сутність та значення для особистісного й суспільного розвитку. Водночас рівень осмислення цих знань та їхня інтеграція в систему власних переконань виявився недостатнім.

Щодо соціально-екологічного компонента, результати свідчать про обмежену включеність студентів у соціокультурні практики, що сприяють збереженню та розвитку національних традицій. Студенти загалом позитивно оцінюють національні орієнтири, проте не завжди виявляють готовність до активної участі в їх підтримці в межах громади чи університетського середовища.

Найнижчий рівень сформованості простежується за діяльнісним компонентом: попри наявність певної мотивації, більшість студентів не реалізують свої національно-ціннісні установки в конкретній поведінці або громадянській активності. Це свідчить про необхідність посилення практичного аспекту виховної роботи, спрямованої на формування національної свідомості та дійсної залученості молоді до збереження культурної спадщини.

3.2. Методичні рекомендації щодо формування національних цінностей студентів університетів наук про життя

Формування національних цінностей у студентської молоді є важливою складовою процесу підготовки висококваліфікованих фахівців, які не лише володіють професійними знаннями, а й здатні діяти відповідально, патріотично та свідомо у межах національного і глобального контекстів. Особливу увагу слід приділяти студентам університетів наук про життя, оскільки їхня майбутня професійна діяльність пов'язана із

збереженням природних ресурсів, продовольчою безпекою, розвитком сільських територій, біотехнологіями тощо — галузями, що безпосередньо впливають на добробут країни та національну ідентичність.

1. Комплексний підхід до формування національних цінностей

Рекомендується впровадження комплексного підходу, який охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний аспекти розвитку особистості. Такий підхід передбачає не лише передачу знань про історію, культуру, мову, традиції та моральні засади українського народу, а й створення умов для усвідомлення студентами важливості національних цінностей у власному житті та професійній діяльності.

2. Інтеграція національно-ціннісної тематики в освітній процес

- Зміст дисциплін має включати теми, пов'язані з українською ідентичністю, культурною спадщиною, екологічною етикою, соціальною відповідальністю та історичними аспектами розвитку аграрного та біотехнологічного секторів в Україні.
- Варто розширити використання міждисциплінарних курсів, які поєднують знання з фахових дисциплін і гуманітарної сфери (наприклад, «Етика аграрної діяльності», «Біоетика і національні пріоритети»).
- Слід забезпечити міжпредметні зв'язки із дисциплінами «Історія України», «Культурологія», «Філософія», «Екологія» через вивчення внеску українських науковців, діячів культури, аграріїв у розбудову нації.

3. Залучення студентів до науково-дослідної діяльності з національною орієнтацією.

- Організувати студентські конференції, круглі столи, конкурси наукових робіт, присвячені питанням національних пріоритетів у сфері аграрної науки, сталого розвитку, охорони навколишнього середовища.
- Сприяти виконанню курсових та дипломних проєктів, тематика яких пов'язана з вивченням національної спадщини, локальних ресурсів,

традиційного сільського господарства, збереження біорізноманіття України.

- Підтримувати студентські ініціативи, спрямовані на популяризацію національно-культурних традицій у науковому середовищі.

4. Виховна робота як основа для формування ціннісних орієнтирів

- Активно використовувати форми неформальної освіти: тренінги, квести, проєкти, волонтерські ініціативи, присвячені національним святкам, звичаям, екологічним акціям.

У системі підготовки сучасного фахівця в університетах наук про життя неформальна освіта відіграє важливу роль у формуванні національних цінностей, оскільки створює простір для особистісного зростання, розвитку громадянської активності, патріотизму та соціальної відповідальності. На відміну від формального навчання, неформальна освіта орієнтована на ініціативу, добровільну участь та практичну діяльність, що робить її особливо ефективною у виховному процесі.

Основні підходи до організації неформальної освіти:

- 1) Створення клубів за інтересами (наприклад, «Клуб етнокультури», «ЕкоПатріот», «Українське село»), де студенти можуть долучатися до вивчення народних традицій, ремесел, обрядів, а також обговорювати питання національної ідентичності в контексті сучасних викликів.
- 2) Проведення тематичних тренінгів, воркшопів і дискусій, присвячених національним цінностям, культурній спадщині України, сталому розвитку, взаємозв'язку між збереженням природи та національною безпекою.
- 3) Участь у проєктах соціальної дії та волонтерських ініціативах, зокрема на підтримку сільських громад, охорони довкілля, історико-культурних пам'яток, що формує у студентів почуття причетності до національного розвитку.
- 4) Залучення студентів до організації та участі в національних та регіональних святах, фольклорних фестивалях, культурно-

просвітницьких заходах, що сприяє збереженню та передачі традиційної культури.

- 5) Використання освітніх онлайн-платформ, курсів та вебінарів, присвячених українській культурі, історії, мові, а також питанням етичного ставлення до природи, біорізноманіття й ресурсів країни.

Переваги неформальної освіти у цьому контексті:

- 1) Забезпечує вільніші, гнучкіші форми навчання, що краще відповідають особистісним потребам студентів.
- 2) Створює соціокультурне середовище, у якому національні цінності не лише декларуються, а й реально переживаються у спільній діяльності.
- 3) Сприяє формуванню мотивації до самореалізації та громадянської участі, що є основою активної життєвої позиції молоді.

Рекомендації для впровадження:

- 1) Розробити на рівні університету програму неформальної національно-патріотичної освіти для студентів усіх спеціальностей.
- 2) Створити реєстр доступних освітніх та культурних можливостей у межах громади та регіону, де студенти можуть проходити практику або брати участь у громадських ініціативах.
- 3) Заохочувати студентів до відображення результатів неформальної освіти в електронному портфоліо, що включає участь у національно орієнтованих подіях, проектах, курсах.
- 4) Створювати осередки студентського самоврядування, що працюють над збереженням та популяризацією національної культури, народних ремесел, національної символіки.
- 5) Підтримувати волонтерську та патріотичну діяльність, зокрема участь у програмах допомоги громадам, ветеранам, внутрішньо переміщеним особам, зокрема з акцентом на єдності та підтримці української державності.

5. Залучення ресурсів університетського середовища

- Розвивати освітній простір, що відображає національні символи, мову, елементи культури: наочність, інформаційні стенди, куточки української книги, мистецтва, традицій.
- Створювати музеї, виставки, тематичні експозиції на базі університету, присвячені історії українського села, національним ландшафтам, аграрній культурі.
- Організовувати виїзні заходи — екскурсії до етнографічних музеїв, історичних місць, агрофірм, де відображена українська аграрна традиція.

6. Підготовка викладачів до формування національних цінностей

- Підвищення кваліфікації викладачів має включати теми патріотичного виховання, міжкультурної комунікації, роботи з молоддю в умовах воєнного та поствоєнного суспільства.
- Розробка методичних посібників і програм виховної роботи, що враховують особливості університетів наук про життя.
- Створення робочих груп з викладачів-гуманітаріїв і фахівців аграрного профілю для спільної розробки дидактичних матеріалів, сценаріїв заходів, інтерактивних занять.

7. Співпраця з громадою та національно-культурними установами

- Залучати до співпраці представників місцевих громад, культурно-освітніх центрів, бібліотек, музеїв, організацій національного спрямування.
- Розвивати партнерські відносини з місцевими фермерами, екологічними активістами, ветеранами АТО/ООС, які можуть слугувати живими носіями національних ідеалів та прикладами соціальної відповідальності.

Таким чином, формування національних цінностей у студентів університетів наук про життя потребує системного підходу, який поєднує навчальний, виховний і практичний аспекти діяльності. Реалізація запропонованих методичних рекомендацій сприятиме не лише глибшому

засвоєнню національної ідеї, а й розвитку морально стійкої, патріотично налаштованої особистості, здатної відповідально діяти в інтересах своєї держави.

ВИСНОВКИ до розділу 3

Проведене емпіричне дослідження рівня сформованості національних цінностей у студентів університетів наук про життя дало змогу визначити особливості їхнього ціннісного світогляду, виявити сильні та проблемні сторони в усвідомленні, прийнятті й реалізації національних орієнтирів у повсякденному й професійному житті.

Аналіз результатів за когнітивним, соціально-екологічним і діяльнісним компонентами засвідчив, що студенти, як правило, володіють загальними знаннями про національні цінності, однак не завжди інтегрують ці уявлення у власну поведінку та професійну мотивацію. Найвищий рівень сформованості спостерігається у когнітивній сфері, дещо нижчий - у соціально-екологічному аспекті, а найменш розвинений - діяльнісний компонент, що вказує на потребу у посиленні практикоорієнтованої та виховної складової навчального процесу.

З метою підвищення ефективності формування національних цінностей у студентів було розроблено та обґрунтовано комплекс методичних рекомендацій, які передбачають системний підхід до організації освітнього середовища. Особлива увага приділена можливостям неформальної освіти, інтеграції ціннісного змісту в зміст фахових дисциплін, розвитку студентських ініціатив, залученню до культурно-просвітницької та волонтерської діяльності.

Результати дослідження підтверджують необхідність оновлення підходів до виховання студентської молоді з урахуванням національного контексту, професійної специфіки університетів наук про життя та викликів сучасного суспільства. Запропоновані методичні засоби можуть стати ефективною основою для удосконалення освітньо-виховної роботи в ЗВО відповідного профілю.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретико-методологічного аналізу, педагогічного осмислення проблеми та емпіричного дослідження сформульовано такі загальні висновки:

1. Формування національних цінностей студентів є актуальною педагогічною проблемою сучасності, яка набуває особливого значення в умовах трансформацій українського суспільства, воєнних викликів і потреби у збереженні національної ідентичності. Саме система вищої освіти покликана не лише готувати висококваліфікованих фахівців, а й формувати громадянсько свідомих, морально зрілих особистостей, здатних відповідально діяти в інтересах своєї держави.
2. Аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми засвідчив, що поняття «національні цінності» розглядається у різних наукових контекстах - філософському, культурологічному, педагогічному, психологічному. Проте спостерігається недостатня конкретизація цього феномена щодо студентської молоді, особливо в закладах вищої освіти природничого та аграрного спрямування.
3. Уточнено зміст поняття «національні цінності», яке в межах дослідження розглядається як система стійких переконань, орієнтацій та установок, що виражають належність до української культури, мови, історії, моральних норм і традицій, формуючи основу патріотичної, громадянської та професійної самореалізації особистості. Структурно поняття включає когнітивний, соціально-екологічний і діяльнісний компоненти.
4. З'ясовано, що формування національних цінностей студентів університетів наук про життя має свою специфіку, обумовлену професійною орієнтацією таких закладів. Саме через взаємозв'язок з природою, землею, екологією, продовольчою безпекою, культурною спадщиною сільських територій ці студенти мають потенціал для

глибокого осмислення національного контексту своєї майбутньої діяльності.

5. Виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування національних цінностей: ціннісно-орієнтоване освітнє середовище університету, інтеграція національно-патріотичного компоненту в професійну підготовку, активізація студентського самоврядування та неформальної освіти.
6. Розроблено та охарактеризовано зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов, серед яких: тематичні виховні заходи, студентські проєкти, тренінги, інтегровані заняття, експедиції, участь у волонтерських акціях, освітні візити до культурних та історичних центрів, клубна діяльність. Особливої уваги заслуговує потенціал неформальної освіти, яка сприяє глибшому засвоєнню національних цінностей через практичну взаємодію та особистісне переживання.
7. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що у студентів виявляється недостатня цілісність у структурі національних цінностей: переважають знання про національну культуру (когнітивний компонент), тоді як соціально-екологічне сприйняття, а особливо – практична реалізація цих цінностей у повсякденному житті (діяльнісний компонент) залишаються на недостатньому рівні. Це підтверджує потребу в посиленні цілеспрямованої роботи в університетах наук про життя.
8. Запропоновані методичні рекомендації мають практичне значення для системи вищої освіти. Вони охоплюють комплекс заходів із формування національних цінностей студентів з урахуванням фахової специфіки, вікових особливостей, соціального контексту й освітнього середовища. Рекомендації можуть бути використані в навчальному процесі, позааудиторній роботі, у програмах патріотичного виховання, у неформальних ініціативах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук І. М., Калюжна Т. Г., Піддячий В. М., Шарошкіна Н. Г. Навчання дорослих в умовах неформальної освіти: практичний посібник. К.: ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 215 с.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи розвитку. Київ: Знання України, 2012. 376 с.
3. Артющенко, О. М. Патріотизм – це феномен чи самосвідомість нації? *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія* : зб. наук. пр. Чернігів, 2018. № 1 (11). С. 13-18.
4. Бахтіярова Х., Постоюк Н. Шляхи формування цінностей та ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2021. № 1(13). С. 8-11. Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2021.13.02>.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: підходи і технології. К.: Либідь, 2013.
6. Бех І. Д. Особистість у виховному процесі: підхід до саморозвитку. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
7. Боришевський М. Й. Духовні цінності особистості: психологічний вимір. Київ: Педагогічна думка, 2011. 272 с.
8. Василенко С. М. Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України. *Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. Серія: «Педагогічні науки»: зб. наук. пр. Миколаїв, 2015. № 2. С. 14-19.
9. Василенко Л. П. Формування національної свідомості студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2019. № 4 (67). С. 25-31.
10. Васянович Г. П. Філософія освіти і виховання. Львів: Сполом, 2014. 412 с.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
12. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Київ : Знання, 2008. 348 с.
13. Гарнійчук В. Сутність та основні компоненти патріотизму старших підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. Режим доступу:
<https://lib.iitta.gov.ua/6671/1/%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
15. Жаровська О. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.07. Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2015. 20 с.
16. Житомирська Т., Костинюк В., Хміль О., Андрусик П. Формування національної свідомості здобувачів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка: Теорія і методика професійної освіти*. 2023. Вип.65. Т.1. С. 159-163. Режим доступу:
http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_1/33.pdf.
17. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП, 2006.
18. Кін О., Денисенко А. Характеристика системи формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип.36. С. 213-217. Режим доступу:
<http://innovpedagogy.od.ua/archives/2021/36/46.pdf>.
19. Колодій О. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с.

- 20.Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ : Педагогічна думка, 2011. 520 с.
- 21.Кузь В. І. Формування національних цінностей у студентської молоді в умовах глобалізації. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 5 (78). С. 11-15.
- 22.Ларін С. Формування державних механізмів захисту національних цінностей в зарубіжних країнах. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 3. Том 11. С. 67-75. Режим доступу: <https://surl.it/yzswex>.
- 23.Левицька Л., Постоюк О.Формування та розвиток ціннісних орієнтацій студентів закладу вищої освіти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2019. Том 2. № 10. Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2019.10.08>.
- 24.Лозова В. І. *Теоретичні основи виховання особистості*. Харків: Основа, 2010. 296 с.
25. Локшина О. Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3-4. С. 127-132. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_23.
- 26.Лук'яненко І. Г. Національні цінності у контексті розвитку громадянського суспільства. *Гуманітарний вісник*. 2021. № 1. С. 45-52.
27. Лук'янова Л. Б. Неформальна освіта дорослих: проблеми і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український, українсько-польський щорічник*. 2011. Т. 1. №. 13. С. 327-333.
- 28.Марчук В. Формування ціннісних орієнтацій студентів-аграріїв у процесі вивчення іноземних мов: автореф. ...канд.пед.наук. Луганськ, 2011. 22 с.
- 29.Мурсамітова І.А., Гарбузюк Т.В. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету*

- імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): зб. наук. праць. Старобільськ, 2016. № 6. С.252–259.
30. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. К.О. Журба, І.Д. Бех, О.М. Докукіна, С.В. Федоренко, І.М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с.
31. Ничкало Н. Г. Національно-патріотичне виховання як складова гуманітарної політики України. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2017. № 21. С. 7-14.
32. Ніколаєнко С.М., Шинкарук В.Д., Рудень Д.М., Сопівник Р.В., Сопівник І.В., Петрів Г.В., Кушнір А.О., Мойсєєв В.В., Давидова О.П. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навчально-методичний посібник. К.: «Ай Си Ес - Актив», 2016. 75 с.
33. Новий тлумачний словник української мови. Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. К., 2008. 926 с.
34. Оржеховська В. М. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах сучасних викликів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 6. С. 114-124.
35. Палій Г. О. Проблема формування української політичної нації: аспект загальнонаціональної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2003. № 1. С. 93-100.
36. Парфілова С., Палущенко Н., Гаврило О., Гребинаха Ю. Педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип.74. С. 285-290. Режим доступу: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/74/56.pdf>.
37. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Кам'янець-Подільський, 2017. 195 с.
38. Про освіту: Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

39. Пустова С., Тушко К. Визначення педагогічних умов формування екологічних цінностей студентів соціономічних професій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2025. № 39(4). С. 134-153. Режим доступу:
<https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1801/1715>.
40. Рогова Т.В. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. Педагогіка та психологія. Харків, 2017. Випуск 56. С.294–301.
41. Савченко О. Я. Освітні цінності як основа модернізації змісту освіти. Київ: Педагогічна думка, 2013. 248 с.
42. Сидоренко С.І. Формування Європейської зони вищої освіти (Чи наздоженемо «Болонський потяг»). *Вища освіта України*. № 1. 2004. С. 27-35.
43. Сопівник Р. В. Планування виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ, 2016. № 239. С. 229-234.
44. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму як духовно-моральної якості у студентів вищих навчальних закладів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. Луганськ, 2014. С. 138-146.
45. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2011.
46. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. К.,1996. –С.24-25.
47. Терещенко К. В. Національна ідентичність як складова системи соціальної ідентичності особистості. *Вісник післядипломної освіти*. Київ, 2017. № 1(2). С. 392–399.

48. Ткач Т. Проектування освітнього простору як дискурс психолого-педагогічної науки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 1. С. 106 -115.
49. Толочко С. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. Режим доступу: <https://al.fl.kpi.ua/article/view/277433/279932>.
50. Трощинський В., Скуратівський В., Ярош Н. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія. Київ : НАДУ, 2018. 256 с.
51. Філософський словник. За ред. В.І Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доповн. К., 1986. 358 с.
52. Хоружа Л. Л. Національне виховання студентської молоді в умовах сучасного університету. К.: Педагогічна думка, 2018.
53. Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : метод. посіб. Черкаси : ЧОПОПП, 2008. 40 с.
54. Шевченко Г. П. Формування національної ідентичності студентської молоді у процесі професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2022. № 1. С. 62-70.
55. New Oxford American Dictionary, 2nd Edition. Oxford University Press. 2008. 1122 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Громадянська компетентність» (В. Борисов)

(скорочено)

Зміст твердження	ні	не знаю	швидше ні	швидше так	так
Я вважаю, що мої власні інтереси важливіші за інтереси держави					
Я вважаю, що розвиток суспільства залежить і від мене особисто					
Я думаю, що треба завжди за будь-яких умов виконувати громадянські обов'язки: неухильно дотримуватись законів, сплачувати податки і виконувати військовий обов'язок					
Я думаю, що закони треба виконувати тільки тому, що за їх невиконання можуть покарати					
Я повинен виконувати свої громадянські обов'язки, незважаючи на перепони					
У разі війни я готовий захищати Батьківщину зі зброєю в руках					
Я охоче беру участь у мітингах, ходах, святкуваннях, присвячених державним святам					

Я вважаю недоречним у наш час дотримуватись національних традицій (колядувати, проводити вечорниці тощо)					
Я вважаю, що Українська держава повинна існувати					
Я готовий жертвувати кошти на підтримку державних інтересів					
Я вважаю, що моя або моїх рідних участь у виборах не має сенсу					

Додаток Б

Методика «Двадцять тверджень», або «Хто я?»

(М. Куна і Т. Макпартленда)

Дорогий друже! Дайте, будь ласка, 20 відповідей на запитання «Хто я?» та запишіть їх у бланк. Відповіді слід давати у тому порядку, у якому вони спадають на думку. Відповідайте так, як ніби ви відповідаєте самому собі, а не комусь іншому. Не думайте про послідовність, граматику або пріоритетність варіантів. Всі відповіді вірні, оскільки так чи інакше характеризують вас. Час на заповнення анкети - 12 хвилин.

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	
11.	
12.	
13.	
14.	
15.	
16.	
17.	
18.	
19.	
20.	

Додаток В

Методика «Незакінчені речення»

Дорогий друже! Допоможи нам зрозуміти твоє ставлення до патріотизму, його проявів, виявити характеристики, які, на ваш погляд, є важливими для громадянина - патріота, зрозуміти аргументи на користь патріотизму, важливості захисту Батьківщини тощо. Усі відповіді є анонімними. Результати аналізу подаються в загальному вигляді у відсотках.

Дякуємо за співпрацю! Вам потрібно закінчити речення власною думкою. Якщо не знаєте відповіді на запитання ставте «-» або - «не знаю». На мою думку,

Патріот – це _____

Патріотизм – це _____

На мою думку, бути патріотом означає...

Що я можу зробити для своєї держави

Моя роль в житті суспільства...

Захищати свою країну важливо, бо...

Участь у житті країни дає мені можливість...

Додаток Г

Анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя»

(за Г. Назаренко)

		Не відповідає	Скоріше «ні»	Відповідає частково	Відповідає майже повністю	Повністю відповідає
1.	Я усвідомлюю себе активним членом громадянського суспільства в Україні					
2.	Я володію знаннями про особливості усіх сфер життя громадянського суспільства					
3.	Я знаю свої права як людини і громадянина					
4.	Я усвідомлюю свої громадянські обов'язки					
5.	Я усвідомлюю способи політичної участі					
6.	Я цікавлюсь суспільно-політичним життям України					
7.	Мені цікаво брати участь у дискусіях зі суспільно-політичних питань					
8.	Я добре проінформована/ий про події суспільно-політичного життя в Україні					
9.	Я переконана/ий у важливості активності громадян у житті країни					
10.	Я спроможна/ий брати участь у легальних формах					

	політичної діяльності					
11.	Я не виключаю своєї участі у дорослому житті у легальних політичних протестах проти недемократичних норм і способів					
12.	Я ціную свою свободу 13. 14. 15. 16. 17. 18					
13.	Я відчуваю свою свободу					
14.	Я вмю визначати пріоритети свого життя					
15.	Я приймаю відповідальні рішення					
16.	Я усвідомлюю цінність людської гідності					
17.	Я спроможна/ий захищати і відстоювати мою людську гідність					
18.	Я впевнена/ий у власній спроможності самореалізуватись у суспільному житті					
19.	Я хочу брати активну участь у житті українського громадянського суспільства					
20.	Я беру участь в учнівському самоврядуванні					
21.	Я маю досвід спілкування з органами державної влади					
22.	Я маю досвід взаємодії з органами місцевого самоврядування					

23.	Я планую в майбутньому свідомо брати участь у виборах					
24.	Я планую в майбутньому свідомо брати участь у роботі політичних партій					
25.	Я планую в майбутньому свідомо брати участь у роботі громадських організацій					